

A

**KIRÁLY TANÁCSOSAINAK
FELELŐSSÉGE
ARAGÓNIÁBAN ÉS MAGYARORSZÁGON
III. ANDRÁS ÓTA.**

SCHVARCZ GYULA

R. TAGTÓL.

(Olvastatott a II. osztálynak 1889. május 13. tartott ülésén.)

BUDAPEST, 1889.
KIADJA A M. TUDOMÁNYOS AKADÉMIA.

Budapest, 1889. Az Athenaeum r. társ. könyvnyomdája.

Néhány év előtt, midőn a miniszteri felelősség eredetéről tanulmányaim eredményeit volt szerencsém bemutatni¹⁾ a t. Akadémiának, teljes mérvben igyekeztem hangsúlyozni azon alkotmánytörténelmi tényt, hogy sem Anglia, sem Aragónia nem előzik meg Magyarországot a korona tanácsosai felelősségének államjogi életbeléptetésében. Kifejtettem, hogy míg Angliában a király tanácsosai politikai felelősségének alap gondolatát az alkotmánytörténelmi kritika tulajdonképp nem előbb, hanem csakis 1316-ban az Bari of Lancaster stipulatióiban találja föl első ízben: addig Aragóniában az Union 1287. december 29-dikéről keltezett szabadságlevelében egyáltalán nincsenek megóva a félretereltetés kockázataitól a korona tanácsosai felelőssége alap gondolatának azon elemei, a melyeknek tovább fejlesztéséből a modern miniszteri felelősség elve idővel a maga egészében kidomborodhatott volna. Az aragoniai Union vívmányai e részben a következőkre szorítkoztak:

III. Pedro halála után, mely 1285-ben, november 10-ikén következett be. Zurita szerint²⁾ a királynak 46-dik életévében,

¹⁾ A miniszteri felelősség eredete az európai alkotmánytörténelemben. 1882.

²⁾ Zurita: *Annales de la corona del Reyno de Aragon*. 1610. — Geronymo Zurita 1612-ben 4. decemberben született Zaragozában. Atyja tudományos képzettségű, s egyébként is ritka jeles ember volt, II. Eernando alatt magas állami tisztségekre emelkedett. A mi Zuritánk tanfolyamát Alcalá de Henaresben végezte; de már előbb tonsurát nyert. Különös előszeretettel viseltetett a görög és a latin nyelv iránt. V. Károly, megjutalmazandó atyja hivataloskodásban szerzett érdemeit, Zuritát Barbastro város merinójává nevezte ki; 1548-ban az aragoniai korona Inquisitiójának főszámvevője lett. Még ugyanezen évben pedig azzal bízott meg, hogy megírja hazája történetét. E megtisztelő megbízatást magától az aragoniai országgyűléstől nyerte, a mely Monzonban még

Pedro legidősebb fia III. Alonso lépett Aragónia és Valencia trónjára. Az Union tagjai Zaragozában a Szent-Salvador templomban gyülekeztek egybe, hogy nyomást gyakorolhassanak Alonsóra. még mielőtt ez ugyancsak a Zaragozában egybehívott rendek által formászerint királylyá avattatnék és lovaggá üttetnék. A királylyá avatás megtörtént április 12-dikén: ámde Alonso, daczára az Uniopártbeli országgyűlési többségnek, ennek azon kérelmét, hogy a király úgy saját udvarának főtisztségeit, mint a király tanácsosainak állomáisait csakis a rendek által kiszemelt férfiakkal töltsse be, épen nem volt hajlandó teljesíteni; hanem egyszerűleg azon Ígéret által vélte az elégszűletlen többséget lecsitíthatui, hogy majd akként fogja berendezni a tanácsot, hogy az Union is meg leend vele elégedve. Ezzel azonban egyáltalán nem akarták beérni az Union tagjai.

Lette tehát meglehetősen zivatar.

A királynak is tekintélyes pártja volt az országgyűlési egybehívott rendek közt, és ez a királyi párt most majd csak-hogy nem nyíltan tusára kelt az Union pártjával. Alonso-elhagyta Zaragozát és a polgárháború bizonyára kitör, ha nem merül föl közvetítő indítvány, a mely az ügy eldöntésére választott bírákat hoz vala javaslatba. De ezen közvetítő

1547-ben elhatározta vala Aragónia múltjának és az »ősök tetteinek« megörökítését. A zaragozai érsek ajánlotta e célra Zuritát a rendeknek, és hogy a rendek helyesen jártak el, midőn őt megválasztották Aragónia történetírójává: ezt nagyon is beigazolta Zuritának e téren kifejtett irodalmi munkássága. Megválasztásának pillanata óta kizárólag az aragon történetírásnak szentelte az életét. Sorra járta a levéltárakat, a melyek királyi parancsra megnyíltak előtte kivétel nélkül mind; a levéltárak átkutatása után a templomok és kolostorok régi krónikáit vette szemügyre; majd a cataluúiai lovagok családi okmányáiból kért és nyert bőséges kivonatokat e nevezetes kicsi ország úri házaiban; végül, hogy magának kimerítő értesülést szerezhessen Aragónia nemzetközi és tartományi viszonyairól, tanulmányutat tett Olaszországban, különösen pedig Siciliában. Történelmi művének tíz első könyve 1562-ben látott napvilágot és nagyon heves támadásokra szolgáltatott okot némely kritikusok részéről. De csakhamar leverte ezeket Zurita irodalmi védekezésével; és más hírneves tudósok is védelmére keltek, köztök Ambrosio de Morales. 1579-ben fejezte be munkáját (mely egész a katolikus Ferdinand uralkodásának végéig terjed); a következő évben pedig meghalt.

mlítváuy is csak elodázni volt képes a válságot, nem pedig kiegyenlíteni.

Június havában ismét egybegyültek a rendek Zaragozában. Az Union újjá szervezte magát és nagy többséggel rendelkezett az országgyűlésen, talán nagyobbbal még, mint azelőtt. Nem csoda, ha keresztül is vitte indítványát. Az országgyűlés határozatot hozott, melynek értelme oda fut vala ki, hogy:

»Hívassák föl a király, hogy jőjön azonnal Zaragozába; rendezze az ország ügyeit a rendek közreműködésével: mindenekelőtt pedig vegye föl a király a tanácsba azon férfiakat, . a kiket a rendek e célra már meg is választottak, és ugyan nemcsak a nemesség, de a polgárság kebeléből is. Nehányat pedig ezen most választott tanácsosok közül tartson folyvást maga mellett, állandóig a személye körüi, a kíséretében.«

Alonso erre azzal válaszolt, hogy október 11-dikére Huescába hívta egybe az országgyűlést, Huescában pedig ki . jelentette az egybegyült rendeknek, hogy nem fog eleget tenni az ő kérelmüknek már t. i. »a fõnt említett országgyűlési határozatnak - nem fog eleget tenni először azért, mert *nem ismer sem törvényt, sem jogerejü szokást*, mely õt egy ily lépés megtételére kötelezhetné: azután pedig azért sem veheti figyelmébe a rendek kérelmét, mert úgy látja, hogy maga az Union sem járult hozzá egyhangúlag a rendek határozatának meghozatalához.«

Alonso erélyes föllépése hatott.

Az elégületlenek egyrésze el is csendesedett: de ez épen nem a tekintélyesebbek meghátrálását jelentette. A ricos kombres, azaz a főnemesek és az infanzonok — lovagok, - vagyis a hogy mi mondanék, köznemesek többsége, majd azután Zaragoza, Huesca. Taragona. Jaca városok. Tamarit és Pina mezővárosok nem tágítottak: sőt még zajosabb lón az ő tüntetésük, mint amaz első gyűlés alkalmából, a San-Salvador templomban. Kérlelhetetlen hangon követelték a rendek határozatának teljesítését.

Volt a mi kezére játszott a zajongóknak: a háború, mely Aragóniát több oldalról fenyegeti vala.

Alonso nem akarta kitenni e háborús kilátásokkal

szemben az országot, a trónját még egy beláthatatlan kimenetelű lázadás iszonyainak is: tehát engedményekkel próbált szerencsét, de nem az országgyűlés határozatának, nem az Union követeléseinek irányában. Blancas Commentarjaiból tudjuk meg, hogy Alonso a következő engedmények által vélte élet vehetni a forrongásnak, midőn ez már minden perczen kitöréssel fenyegetett.

»A király minden hétfőn megjelenik a közönség előtt és meghallgatja a kérelmezők panaszait; a tanácsot minden nap ülésre hívja; minden kedden és pénteken személyesen elnököl a tanácsban és jelenlétében intézti el az ügyeket. Az udvari bírák mindennap törvényt fognak ülni. A királyi jövedelmek kezelői három ellenőrnek fognak leszámolni; e három ellenőrt azonban a király nevezi ki; a leszámolás a király és tanácsosai jelenlétében fog megtörténni.«¹⁾

Alonso rosszul számított, ha komolyan hitte, hogy ily engedmények árán lecsendesítheti az országot. Az, a mit ígért, azt mutatja, hogy nagyon is érezte mindazon mulasztásokat, a melyeket az ő elődei Aragónia trónján, valamint saját maga is trónralépte óta magoknak megengedtek: ámde józanúl csakis rendes időkben gondolhatott volna arra, hogy a fejedelmi kötelességérzetnek ily becsületes uralkodási munkakedvre valló nyilatkozványai le fogják fegyverezni az elégtelenségeket. Azok az elégtelenségek azonban, a kik őt most ostromolták, csak másodsorban gondoltak magok is az ily fejedelmi erényekre: a mit első sorban, mindenekfölött követeltek, az nem a tanácsnak keddi meg pénteki személyes megelnöklése, hanem ennek a tanácsnak az országgyűlés választottai által megtöltése volt.

Valóban, mikép kútfőinkből kitűnik. Alonso e kínált engedményei csak még jobban neki tüzelték a kedélyeket. Fogta magát az Union pártja, fölkerekedett és szó nélkül

¹⁾ Blancas: *Commentarii rerum Aragonensium*. 66. 1. — Blancas Zurita hivatalbeli utódja volt Aragónia historiographjának jelentőségteljes tisztségében. De távolról sem éri föl belbecsben az ő történelmi munkája, ez a »*Commentarii*« a Zurita évlőinek értékét; többet érnek Blancas többi munkái: a »*Coronaciones de los reyes de Aragon*.« 1641. és a »*Modo de proceder en cortes de Aragón*.« 1641. — L. alább.

hagyta oda Huescát; megizenvén egyes előkelő tagjai által mégis azoknak, a kiket illet vala, hogy nem ily úrhatnamságos grata át vártak a királytól, hanem azt reméltették, hogy a király az ország összes függő ügyeit a rendek hozzájárulásával minél előbb közmegelégedésre — már t. i. az Union közmegelégedésére — fogja elintézni.

A rendek nagyrészének távozása Alonsót meghökkenette; utánok is indult Huertóba és itt meg is kezdte velők az alkudozást, mintegy megfélelkezve az ő királyvoltának ily méltóságnélküli viselkedést nem tűrő magasztosságáról. Valódi vereség volt e lépés Alonsóra nézve; oly rút hiba, oly gyöngeség jele, a melytől csak vérszemet kaphattak az összes elégtellenek. Fölrért ez ránézve egy csatavesztéssel. Nem mintha nevezetes engedményeket helyezett volna Alonso kilátásba Huertóban az Union számára; hisz a mit ő Huertóban az Union pártjának Ígért, az csakis abban tetőzött, hogy ezentúl Valenciában is az aragoniai törvények szerint hozassanak az Ítéletek. Nem ezen engedményben rejlett a hiba. De igenis abban, hogy Aragónia királya utánok szaladt a forrongóknak Huertóba, és ott hagyta az országgyűlés székhelyét csak azért, mert — bármennyire titkolta is eddig — megjijedt a saját eddigi, erélyeskedő politikájának következményeitől.

Egyre nőtt tehát az országban a forrongás; ez tetőpontját érte el 1287-ben, május havában, midőn Alonso el akarta hagyni az országot, hogy Anglia királyával találkozzék. Újból fölhívták a királyt a rendek, hogy hozza már egyszer rendbe az ország ügyeit: és hogy ezt tehesse, hívja egybe haladéktalanul az országgyűlést, mert ők sérelmeik elintéztetésére nem hajlandók még tovább is várakozni. Alonso nem is mert útnak indulni a nélkül, hogy ismét ne tegyen valami engedményt, már t. i. olyast, a mely az ő fölfogása szerint csitítólag fogott hathatni a kedélyekre: egybehívta, még pedig most Alagonba az országgyűlést; de mihelyt előállottak a rendek az ő kérlelhetetlen követelésökkel: a tanácstagok állomásainak választás útján való betöltését s a már megválasztottnak a tanácsba fölvételét illetőleg, Alonso ismét menekült a válság elől: egyszerűleg elnapolta az országgyűlést és Edward királyhoz utazott.

Alonso távollétében nagy dolgokba fogott az Union. Pedro de Agerve és Jaynie de Exerica — tehát a király tulajdon két nagybátyja állott az Union élére. E két nagy befolyású főnemes nem gátolhatta meg, sőt talán minden vérbeli közel rokonsága daczára a királylyal, még saját maga is arra ösztönözte az Uniont, hogy követséget küldjön ultimátumszerű üzenettel a távollevő királyhoz és ugyanakkor Castilla királyához. Franciaország királyához, a spanyolországi saracénokhoz és Rómába a pápához, — ez utóbbiakhoz egyenesen azért, hogy békét, majd szövetséget hozhasson létre Alonso ellen.¹⁾

No már erre azután föl is ocsúdott Alonso. Haza sietett nyíltan lázongó országába. Mindenek előtt Taragonában tartott bevonulást és ez alkalommal minden törvény, minden jog ellenére elfogatta a legtekintélyesebb polgárokat, elkoboztatta vagyonukat és tizenkettőt az elfogottak közül ki is végeztetett. A saját pártjához tartozó főnemesek és lovagok ugyanekkor meg is indították az élethalál harcot az Union ellen.

Változó szerencsével folyt most e polgárháborúban a népöldöklés: de csakhamar belátta Alonso, hogy nagyon rossz vége lehet rá nézve a dolognak, ha nem köt békét, és nem lép már most egyezsége az Unionnal.

Rászánta tehát magát, most már másodízben, hogy lealázza magát az Union előtt, csakhogy a trónját megmenthesse.

A zaragozai dominikánus zárda perjele közvetítette az alkudozásokat. Ámde az Union most már egészen más hangon beszélt: azt izente a perjel által Alonsónak, a törvényes királynak, hogy csakis az esetben lenne hajlandó az Union neki, mint királynak meghódolni, ha Alonso teljes elégtételt ad az eddig törtétekért és hozzájárul haladéktalanul az országgyűlés szóban forgó határozatához; másfelől az Union föltételül tűzi ki még azt is, hogy csakis az Union tagjai tekin-

¹⁾ Zurita: Annales de la cõrona d'el reyno de Aragon. IV. 72—122. — Blancas: Comment. 662. — Coronac. 22, 23.

fessenek az országgyűlés tagjainak, azok pedig, a kik kiléptek az Unionból, rekesztessenek ki az országgyűlésből is.¹⁾

Ha békét nem köt. még ily megalázó föltételek mellett is, hát veszve van: ezt érezte Alonso: azért, tekintve még a fenyegető külháború veszélyét, meghajolt az Union előtt, még pedig a szónak egészen sajátzerű értelmében.

A béke megkötetett: a király nyílt, ünnepélyes egyezségre lépett a lázadókkal: történt pedig ez Zaragozában december 20-dikán, 1287-ben. mintán nagyon fényes bevonulást tartott Aragónia fővárosában karácson első ünnepnapján, nagy örömiadalára az Unionnak és méltó megütközésére nemcsak a király saját pártjának, de mindazon aragoniai férfiaknak. a kik nem ily előzmények árán óhajtották volna elnyerni a király hozzájárulását az országgyűlésnek a tanácsra vonatkozó határozatához.

December 29-dikén bocsájtotta ki Alonso — az Unionnal kötött egyezsége értelmében — azon két privilégiumot, a melyek emlékezete annyira »érdekes uralkodóvá« teszi őt az európai alkotmánytörténelemben.

Az első privilégiumban — ha úgy tetszik nem kiváltság-, hanem szabadságlevélben — arra kötelezi magát Aragónia királya, hogy sem halálbüntetéssel, sem testi fenytéssel, sem fogsággal nem fog sújtani sem főnemest egyet a ricos hombres közül, — sem lovagot — infanzont, caballerot, meznadort. sem bárki mást. a ki tagja az Unionnak, hanem csak abban az esetben, ha már előbb az országgyűlés hozzájárulásának alapján hozott határozat szerint Aragónia főbírája, a Justicia az ítéletet formá szerint kimondotta. Annak biztosítékául, hogy Alonso ezen ünnepélyes ígéretét be is fogja váltani, zálogul tizenhat várát kötötte le az Unionnak, beleegyezését adván még abba is, hogy az Union azonnal alcaldokat helyezhessen be mind e királyi várakba, a kik azután ezeket az ország nevében bárki ellenében is megvédelmezhessek, — és az esetre, ha Alonso ígéretét megszegné, más királynak is — már t. i. olyannak, a kit a rendek Aragónia törvényes

¹⁾ Zurita: Annales de la coroua dél reyno de Aragon és Blancas: Comment. ii. hh.

királyául fogtak esetleg elismerni, — törvényes birtokába bocsátbassák. Sőt Alonso beleegyezett — ezen szabadságlevélben — még abba is, hogy az esetre, ha Ígétét megszegné, az Union tagjai följogosítva legyenek őt, Alonsót, többé urokul királyukul nem tekinteni, hanem hogy helyette, Alonso helyett, más királyt választhassanak, a mit hogy szabadon megtehessenek, Alonso — az esetre, ha Ígétét csakugyan megszegné az Union tagjait a neki köteles hűség és engedelmesség alól föl fogja menteni.«¹⁾

A másik privilégiumban, melyet a megrémült király december 29-dikén 1287-ben, tehát egyugyanazon nap az előbbivel az utókor méltó csodálkozására kibocsátott, ebben a másik szabadságlevélben arra kötelezi magát Alonso király, hogy évenként országgyűlést fog tartani, még pedig november havában, Zaragozában; beleegyezik abba is, hogy a tanács tagjait jövőre, *Úgy az ő, mint utódainak uralkodása alatt, a rendek válaszszaak.* A király köteles lesz ezen, a rendek által választott tanácsosok véleményezése szerint intézni Aragónia és Valencia összes ügyeit. Hivatalbalépésök alkalmával a tanács tagjai esküt fognak tenni arra, hogy csakis jó tanácsot és csakis törvényszerű tanácsot fognak adni a királynak; nem fogják magokat megvesztegettetni; nem fognak egyáltalán ajándékokat elfogadni. A választott tanácsosok is azonban *visszalépni* tartoznak, és helyettük *más tanácsosokat* választhassanak a rendek, mihelyt az *országgyűlés* ezt kívánja, vagy pedig és ez épen a jellemző, legalább az országgyűlés tagjai összeségének azon része — tehát nem többsége, de egyáltalán csak »része« így kívánja, mely részhez Zaragozákövetei csatlakoznak.«²⁾

¹⁾ Zurita: Annales de la Corona dél Reyno de Aragon és Blanchas ii. hh. — Hsl. a Schmidt »Gesch. Aragoniens« és a »Die aragonische Union« című munkát-, mely néhány év előtt jelent meg a német könyvpiaczon.

²⁾ Annales de la Corona dél Reyno de Aragon ii. hh. és Blancas: Comment. — Hsl. a »Die Aragonische Union« című munka és Schmidt »Gesch. Arag.« 217 s. köv. 11. — Prescott és már előbb Robertson szintén engedtek magoknak egy kis kitérést az aragoniai alkotmány történelemre, de csak nagyon felületesen érintették ezen örökre emlékezetes alkotmányjogi mozzanatot. A mi derék Ladányink, úgy látszik, csakis ez utóbbi

1287-ben, december 29-dikén bocsátotta ki III. Alonso ezen nevezetes szabadságlevelet és már 1288. január végével tényleg életbe is léptette maga a király annak a tanácsra vonatkozó határozatát.

Igen, mert maga Alonso hívta föl a rendeket, hogy hát válaszszaak meg Aragónia és Valencia tanácsa számára a kellő számú tagokat.

Az Union nem késett megragadni az alkalmat e nagy-jelentőségű jognak teljes mérvben kiaknázására. Megválasztotta tehát nyomban a kívánt számú tanácsstagokat. Alonso megerősítette őket. Ezzel azonban korántsem érte be a diadalmármoros Union. Megválasztott egyúttal magas államtisztviselőket is. És Alonso megerősítette ezeket is. ¹⁾

1288. január végével tehát az aragoniai állam monarchia volt még ugyan, de nem hasonlított egyetlen egy európai monarchiához sem.

Az »Union« kicsikart ekkor már Aragónia királyától oly jogokat, a melyek a dívó fölfogás szerint minden időben és mindenütt a korona praerogatívái, elengedhetetlen praerogatívái közé szoktak számíttatni.

Ezt határozottan Konstatálnunk kell, midőn III. Alonso tanács-privilégiumának jelentőségét az európai alkotmánytörténelemre, illetőleg az európai alkotmányos monarchiák államjogának fejlődésére államtudományi kritikával megállapítani igyekszünk.

Hogy a tanácsstagok választásának tulajdonképeni korderejét megérthessük, szükséges lesz előbb egy pillantást vetni az aragoniai országgyűlésre.

Aragónia országgyűlésén Cortes — megjelenési, vitakozási határozathozatali és szavazatjoggal bírtak: 1. a főnemesek Ricos hombres —; 2. a lovagok, vagyis mint mi

két angol, illetőleg amerikai író munkájából merített, és Hallamból, meg egy keveset Schmidtből, midőn megírta a maga eszméebresztőleg érdekes akadémiai értekezését a modern alkotmányos monarchiák előjátékáról a középkori államokban, Zuritát és Blancast azonban nem ismeri, sem Aragónia alkotmánytörténelmének egyéb spanyol forrását.

¹⁾ Annales de la Corona dél Reyno de Aragon, ii. hh. Blancas: Comment. ii. hh.

mondanók, köznemesek — infanzones, később hidalgos; ezek közé tartoztak a caballeros és a mesnaderok is; 3. a városok küldöttei vagyis követei, mint a polgárság képviselői és 4. a főpapok.

Azért említem utoljára a főpapokat, mert Aragóniában egkésőbb alakult meg a főpapság, mint külön országgyűlési rend, vagyis aragoniai állm. jogi nyelvén mint »kar« — »brazo vagy pad — »estamiento« — Blancas szerint ¹⁾ csak 1301 -től fogva kezdődik az ő országgyűlési jogosultságuk. Ezt azonban nem úgy kell érteni, mintha 1301 előtt a főpapok nem lettek volna már tagjai az aragoniai országgyűlésnek, mert hisz Zurita névleg felsorol a maga évlőiben ²⁾ két aragoniai püspököt és hat catalunait, a taragonai érseken kívül, mint a kik ott szerepeltek már a buescai közös országgyűlésen³⁾ 1162-ben: az 1163-diki, Zaragozában tartott országgyűlésen megjelent püspököket is megnevezi Zurita⁴⁾ hanem akként értendő, hogy a főpapok 1301 előtt nem képeztek külön padot estamiento — és így külön kart sem az aragoniai Cortes tanácsstermében, hanem ott ültek a főnemesek Ricos Hombres — padjában, és úgy jelentkeztek azon időben még mint a főnemesi kar brazo — tagjai.

A főnemesek közé tartoztak a tituladók — és ezek közt a hercegek, — duque — és grófok — conde — és más főnemesek is, a kik mint a »ricos hombres« rendjébe tartozók, teljes mérvben élvezték a főnemesek előjogait és kiváltságait, habár nem is volt sem hercegi, sem grófi stb. címök.

A tizennegyedik század elejétől fogva már fölváltva

¹⁾ Modo de proceder 14; Comment. 763.

²⁾ Annales de la corona del reyno de Aragón. II. 20, 24.

³⁾ Aragónia, Valencia és Cataluña — e három állam personalunióban állván Aragónia királya alatt egymással, az aragoniai korona közösügyeit érdeklő kérdések megoldására közös országgyűléseket tartottak. a melyeken Sardinia, Mallorca, Minorca, Ibiza szigeteinek küldöttei is jogosítva lettek volna megjelenni, a mi azonban csak ritkán történt meg. (Ustarroz. Dormernek »Progressos de la historia en el reyno de Aragon« című munkájában, Barcellona, 1680; Blancas: Modo de proceder 6.) — Mallorca rendei Zurita szerint megjelentek (X. 34: XIV. 29) a monzoni (1383. és 1435.) közös országgyűlésen.

⁴⁾ Annales de la corona del reyno de Aragón. II. 20. 24.

neveztetnek rícos hombreseknek — latinul richi homines — ríches bomines — és báróknak — azaz nem liber báróknak, hanem barones regninek. A tizennegyedik század végével merül föl ezen új államjogi műszó az ő megjelölésükre: »*Los nobles*.« Azonban ezen kifejezés alatt csakis kizárólag a főnemesek értetnek, nem pedig a köznemesek is, szintúgy mint Angliában, a bol a »Nobility« alatt és a »nobleman« kifejezés alatt kizárólag a főnemeseket, ú. m. berczegeket, örgrófokat, grófokat, algi'ófokat és bárókat értik, nem pedig a baroneteket és knígbteket is. ¹⁾)

¹⁾ Ezen »*richos hombres*« — latinál pl. Blancas »*Commentarii*«-ban *richi homines**, — »*riches homines*«-fele kifejezés eredetéről már egész egy kis könyvtárt írtak össze a spanyolok, a nélkül, hogy tisztába hozták volna annak eredeti jelentőségét. »Rico« spanyolul egyszerűen annyit jelent, mint: gazdag, és így »ricos hombres« annyit tenne, mint: a »*gazdag emberek*« Igen, de egy ily magyarázatba semmi áron sem akartak bele nyugodni a spanyol jogtudósok, történétírók, sőt magok a műveltebb spanyol főnemesek sem. Blancas és egyéb történétírók, köztök Valencia történétírója Beuter (*Coronica general de toda España y especialmeime del reyno de Valencia*. 1604.) azt állítják, hogy a goth királynevek »ik«-kel végződő kihangzásának utánczi maradványa van meg ebben a »*ricos*« szó első tagjában, oly tünet, a mely többé-kevésbé az aragoniai főnemes családok legendszerűen ósrégi királyi vérből való származására utalna.

Legyen bármikép, annyi tény, hogy az a magyarázat, a melyet Castilla bölcs királya X. Alfonz ad a »ricos hombres«-nek, csakis az ily saját korát századokkal meghaladó bölcs király gondolkodásában gyökereshetett. nem pedig a XIII. vagy akár a XII. század történelmi valóságában. A »Los Siete Partidas«-ból ugyanis Blancas (*Comm.* 726.) ily helyet idéz: »Los nobles son llamados en dos maneras o por linage o por bontad. E como quier que el linage es noble cosa, la bontad passa e vence. Alas quien los ha ambas, este puede ser dicho en verdad *Rico orne*, pues que es *Rico* por linage e *Orne* cumplido por bontad«, — a mely épen nem vág össze a »Los Siete Partidas« ránk szállott szövege IV. könyvének 25. 10-dik törvényével. Ennek első bekezdése a ránk szállott szövegben (Don José Muro Martínez kiadása a »*Códigos Españoles*«-ben, IV. 90. (*La Publicidad*, Madrid, 1881.) így hangzik: »Se llaman Ricos-hombres en España a los que en otras partes llaman Condes ó Barones. El Rey puede echar de la tierra á estos por malquerencia, por algunos malos hechos, ó por delito de traición ó alevosía. Cuando el Rey quiere echar por malquerencia el Rico hombre, este debe pedirle a solas la merced de que ne lo haga: si no se la concediese, la pedirá segunda vez, ante uno ó dos de la

A Ricos hombres képezték Aragóniában a tulajdonképeni nagybirtokosságot; 1265-ben az Exeában tartott országgyűlésen törvény alkottatott, mely miként az aragoniai »Törvénykönyv« 130-dik szakasza tanúsítja, azt rendeli vala, hogy a király csak olyanoknak adományozzon földet hűbérbe, a kik született Eicos hombres-ek Aragóniában. Annakelőtte ugyanis csakis ily született főnemesek részesültek ily királyi adományozásban; szabály volt ez, mely alól nem tett emberi emlékezetben belül kivételt egyetlen egy királya sem Aragóniának: csakis I. Jayme tett kivételt, midőn az ő érdemdús tanácsosának, Ximenesnek. Taragona Justicia fivérének az Arenos baroniát adományozta, jöllehet Ximenes csak lovagi család, és nem főnemes család sarja volt. Jayme király ezen actusa nagyon fölizgatta a »történelmileg megdicsőült« főnemes családok légmentesen elzárkózott solidaritását; ezért, ezen izgalmak utóhatásának lecsillapítására alkották Exeában az említett törvényt. Mindezek daczára Ximenes megtartotta az arenosi baroniát, és így ő maga is báró. már t. i. országbárója — Eico hombres — maradt; családja, illetőleg fiörököse és ennek utódai is benneliagvattak úgy a birtokban, mint a rangczimben; a mi által tehát az aragoniai főnemes-családok száma egy gyei szaporodott. Xemcsak Blancas ¹⁾ de Zurita is azt mondja, hogy később még más lovagok is nyertek baroniát, és így a főnemes-családok száma ismét szaporodott, a mely körülmény azután azt idézte elő, hogy Aragóniában nem ugyan az államjogban, de a társadalomban kétféle Eicos hombres-t különböztettek meg. Olyakat, a kik a magok legendaszerű családfáját beláthatatlan ősidőkre voltak képesek, vagy legalább szokták, és ugyan ellenmondás nélkül szokták visszavezetni Eicos hombres de naturalezza — és olyanokat, a kik I. Jayme, illetőleg 1265 óta nyerték a baroniájot

compañía del Rey y si no, la tercera ante la Corte« stb. — Ezen szembe-
szökő fölfogási különbözetet azonban Schmidt (»Gesell. Arag.« 382. 1.)
nem veszi észre. (Hsl. ö. Siete Paridas IV. 25. Le}r 11 és 12 »Ricos-hom-
bres desterrados por el Rey« törvényzikk cím és Ley 13: »Ricos-hom-
bres que salen de la tierra voluntariamente« törvényezikk-cím alatt.

¹⁾ Comment. 795.

²⁾ Annales de la Corona del reyno de Aragon. I. 21.

kát. Hogy államjogilag nem volt a kettő közt különbség, sőt, hogy a rico hombre baronia nélkül később már nem is volt képzelhető, ez kitűnik Molinóból,¹⁾ a ki szerint: »richus homo Aragonum: richus homo secundum fórum Aragonense dicitur ille, qui est dominus alicujus baroniae«.

Egyébként 1266-tól 1287-ig csak 22 év folyt le és így a Ximenes családjának sarján kívül vajmi kevesen lehettek még a ricos hombres de meznada azon a zaragozai országgyűlésen, a mely a tanács tagjainak választását programmul tűzi, keresztül erőszakolja vala. De nem többen voltak azon az országgyűlésen sem, a mely január végével 1288-ban a tanács tagjait a 111. Alonso által kibocsátott privilégium alapján tényleg meg is választotta. — Igen, a Ricos hembrest, a főnemesek összeségét, mely ez időtájban az aragoniai országgyűlésen — Cortes — az első kart — brazo — vagy az első padot — estamiento — képezték, ezen főnemeseket kevés kivétellel úgy tekinthetjük, mint a legmagasabb születési arisztokráciát, melynek nemcsak földbirtoka, de történelmileg megdicsőült családfája is hatalmi tényező volt az akkori idők fölfogása szerint Aragóniában; az a néhány rico hombre de meznada pedig, a ki a történelmileg megdicsőült főnemes családok ivadékai mellett ott foglalt helyet amazok mellett, ez a néhány rico hombre de meznada már csak számánál fogva sem képezhetett ellensúlyozó erőt a régi főnemesekkel szemben; nem a modern baronizált bankárok kategóriáját, nem is a szegény sorsban született, de személyes érdemeiknél fogva főúri rangra emelt, különben ősrégi nemes elemek természeteszerű conservatív oppositóját képezték ők az ősrégi hercegek-, grófokkal szemben: a családfa régiségével épen oly kevésbé szégyeníthették meg ez ősrégi hercegeket, grófokat, mint a hogy nem nézhették le őket vagyonukra való tekintetből sem. Érezniük kellett, hogy ez ősrégi hercegek, grófok mind családfára, mind vagyonra határozottan feljebb állnak mint ők, és épen ezért mély gyökeret verhetett csak bennök a kegyelet és hála, mely őket a királyhoz kötötte. Ha többen lettek volna ezen ricos hombres de meznada: úgy vajmi

¹⁾ Molino E epertor. v. Richus homo.

könnyen sikerre vezethették volna a királyi párt erőfeszítéseit még 1287 tele előtt az Union ellenében: ámde ily kevesen nem tettek számot a főnemesek padjában.

Nagy úr volt a rico hornbre ez időtájban is Aragóniában. Hűbérese volt ugyan Aragónia királyának, a ki trónra léptekor a hűbért minden egyes rico hombrétől visszakivánhatta,¹⁾ de ez rendszerint, azaz nagyon is ritka kivétellel merő formalitás volt. mert rendszeren a királyok a hűbéreket a szokásjog által kötelezve voltak — miként Zurita²⁾ mondja — az illetőknek vagy azok hainak azonnal visszaadni, vagy egyéb vérszerinti rokonaik közt fölosztani. Már II. Pedro idejében. 1196-ban, annyira kiment volt ezen ősrégi királyi, illetőleg hűbérúri jognak a gyakorlata a szokásból, hogy midőn mondott évben II. Pedro annak gyakorlását csak pro forma is megkísérelte, a főnemesek valóságos sérelmi kérdést csináltak belőle.³⁾

1287-ben nem háborgatta többé ily hűbéri formalitás Aragónia főnemeseit; ezek már emberöltők óta háborítlanul élvezték nagy horderejű előjogaikat és kiváltságaikat.

Az aragoniai főnemes — rico hornbre — nem volt törvény szerint sem halálra, sem testi fenytékre ítéltető; egyáltalán úgy bünyfenytető mint polgári perbe csakis a király idézhette őt vagy a király legidősebb fia, vagy legfőlebb még a királyi helytartó; ő gyakorolta az első fokú bíraskodás jogát a saját hűbéri javadalmaiban, még a városokban is zalmedinek által; a pénzbírságok, a melyekre a zalmedinek a városokban és a baylek a mezővárosokban a peres feleket Ítéltették, a baronia birtokosának, a rico hombrének folytak a pénztárába: sőt a rico hornbre még háromféle adót is vethetett az ő baroniájának lakosaira, — preariát, novennariát és deveriát, a mely utóbbi egy neme volt a fejadónak és még a Villani de paradának nevezett rabszolgyszerű jobbágyok idejéből származott át a későbbi szabad lakosságra egy-egy baronián belül. Nagyban emelte a rico hombre állását azon körülmény is, hogy a majorátusnak egy egészen sajátyszerű intézménye-

¹⁾²⁾ Annales de la Corona del Reyno de Aragon II. 64.

²⁾ Zurita III, 48, Blancas 650:

elhárította családjáról a túlságos vagyondaraboltatás veszélyeit.

A lovagok vagy is a köznemesek karát brazo — vagy padját képezték a Johannita rend, a Calatrava rend, a S. Jago rend, az Alcantara és a Montesa rend lovagjain kívül az infanzonok. a kiket már egy 1265-diki törvény bidalgóknak — filii d'algo — nevez, első sorban. Ok voltak a tulajdonképeni köznemesek Aragóniában, a kik — miként némelyek hiszik — többnyire a nyugati góthok birodalmának szabad-jaitól származtak. Az infanzonok nem voltak ugyan teljesen adómentesek, mert háború idején, hadi szolgálattétel mellett, még közadót tartoztak fizetni a királynak; valamint tartoztak adójokkal az általok lakott városok falainak és kapuinak jókarban tartásához is hozzájárulni. Az infanzon fölmondhatta a hűséget a királynak, ha visszaszolgáltatta a hűbéri jószágát, és nejét, gyermekeit a király oltalmába ajánlotta, sőt még háborút is folytathatott ellene, csak nem volt szabad neki fölgyújtani a király jószágait, és ha személyesen jelent meg a király a csatatéren, ez esetben azonnal tartozott lovas-tól, fegyverestől hozzá visszapártolni. Minden mesés vérgöggök daczára még sem voltak az infanzonok a lakosság alantasabb osztályaitól oly mereven elkülönítve, mint a hogy ez a német-ségnél az »Ebenbürtigkeite« klasszikus hazájában dívott. Ha valamely infanzona vagyis köznemes nő férjhez ment egy teljesen vagyontalan villanlioz vagyis paraszthoz és ha e paraszt férj úri nejevel ennek birtokán lakott, akkor ez a villan, ez a paraszt maga is szabaddá lett;¹⁾ és ha valamely büntettes, föltéve hogy nem rabló, tolvaj vagy hazaáruló volt, egy infanzonnak a házába menekült, úgy ez neki épen oly biztos menhelyül szolgált, mint akár maga a templom. Az infanzon jogosítva volt arra is, hogy lovaggá üttessék.

Az infanzonokon és lovagokon — caballeros — kívül tagjai voltak még ezen karnak vagy padnak a mesnaderok is. Ezek oly köznemesek voltak, a kik legalább anyai részről a főnemességtől származtak és a kik senki másnak, hanem csakis a királynak lehettek vazalljai. Ha a királyi udvarba óhajtottak

¹⁾ Aragóniái Törvénykönyv. 129 — Molino Repert. 172 —179-

fölvétetni — mesnada — úgy a király e kérelmököt csak bizonyos meghatározott esetekben utasíthatta vissza. Hübért a mesnaderók a király tulajdon javadalmaiból kaptak; ha valamely mesnadero e hűbéri jószágon annyira meggazdagodott, hogy nagyszámú lovagokat tarthatott fönn, akkor a mesnadero báróvá — rico hombrévé — lett.¹⁾ Megjegyzendő egyébként, hogy a mesnaderók fiai csak egyszerű infanzonok voltak, valamint a bárók — ricos hombres — vagyis főnemesek fiai mesnaderók.

A harmadik kart vagy padot a városok küldöttei képezték. Aragóniában a városok politikai befolyása épen oly nagy volt, mint társadalmi virágzásuk. Az arabokkal évszázadokon át folytatott élethalálharcz követelményeinek a városok e kora fejlesztésében ép annyira része volt, mint a királyok bölcseségének. Már Jayme király oda nyilatkozott az ő veje X. Alonso előtt, hogy Isten jobban szereti a városok lakóit — que Dios mas quiere — mint a lovagokat, és hogy a városok lakói ritkábban is láznak föl a fejedelmök ellen, mint a lovagok.²⁾ Ez a fölfogás vonul végig a későbbi aragon királyok politikáján, a mint hogy már századokkal Jayme előtt Sancho király is hasonló fölfogástól vezéreltetve, már 1090-ben önkormányzatot adott Jaca városának, II. Ramiro pedig ezen önkormányzatot Montpellier kiváltságainak teljes mérvben átültetésével tetézte. Hasonló önkormányzati jogkört, betudva a bíraskodást is, nyert Arguedas városa 1092-ben; Zaragoza főváros polgárai pedig 1118-ban mindazon kiváltságokban részesítettek, a melyekkel a köznemesek, az infanzonok bírtak. A városi önkormányzat élén a juradók testületé állott; így Zaragozában, Huescában és Valenciában, vagy pedig, miként Leridában és Cerverában a paciariusok, ezek mellett voltak azután tanácsosok is. A városokba jöttek, rendszeren a főtemplom melletti térre, gyűlésezni a város vidékének községei is; hogy ezek csak a közös ügyek intézésébe folyhattak be némi csekély mérvben, ez a dolog természetéből következik.³⁾ Az

¹⁾ L. Vidal püspököt Blancas Comment. 727. 744.

²⁾ Beuter, Cronica general de toda España y especialmente del regno de Valencia, 1604. — II. kötet, I. Jayme élete.

³⁾ L. Bymer Acta I, 686. kor. 702.

Aragon városok már az I. Alonso halálával bekövetkezett interregnum alatt szerepeltek mint külön kar vagy pad az országgyűlésen. 1162-ben már résztvesznek az országgyűlésen Huesca, Jaca, Taragona, Calatayud, Daroca és Zaragoza.¹⁾

1287 táján már megjelenik a király meghívójára valamennyi város és azon kívül a nagyobb községek is — Villas Mayores.

A városok küldöttei csak is az illető városok lakosai és tisztviselői lehettek.²⁾

A negyedik kart képezték a főpapok, de csak is 1301 óta. Blancas szerint, miként már említtem, csak is ezen esztendőben kezdődik az ő országgyűlési, értsd külön kar szerinti jogosultságuk. Zurita azt mondja,³⁾ hogy a püspökök is a ricos hombresekhez, a főnemesekhez számíttatnak; ez tehát az 1301 előtti időkre és így 1287-re is értendő. Midőn I. II. Alonso a maga végzetes tanácsprivilegiumát kibocsátotta, akkor ott ültek tehát a főpapok még a főnemesek között, legalább azok mindenesetre, a kik egyúttal baronia-birtokosok is voltak. A zaragozai érsek, a huescai püspök, a jacai püspök, a barbastrói püspök, a taragonai püspök, az albarrazini püspök és a terueli püspök, továbbá nyolcz apát, az ampostai castellan, az alcanizi és a montalbani comthurok, öt perjel és tizenkét káptalan.⁴⁾

Ezek képezték a főpapok padját valamivel később; hogy 1287-ben már mind ott ültek-e az országgyűlésen a nevezett főpapi javadalmak élvezői, ezt nem tudjuk ma már eldönteni de ha visszatekintünk a főpapok azon egész sorozatára, a kiket Zurita mint már az 1163-diki zaragozai országgyűlésen megjelenteket felsorol, akkor minden valószínűséggel azt mondhatjuk, hogy csekély kivétellel igen.

A főnemesek, főpapok és a városok küldöttei helyettesíthették is magokat a mieinkhez hasonló absentium ablegatusok által; a városi küldöttek azonban nem lehettek főnemesek helyettesítői; a köznemesek személyesen tartoztak meg-

¹⁾ Zurita, Annales de la Corona del reyno de Aragon II, 24.

²⁾ Blancas, 15, 16, Martell 4: Arag. Törvénykönyv 43.

³⁾ II, 64.

⁴⁾ Martell 42, 43: Blancas 14. 15.

⁵⁾ Zurita II, 20, 24.

jelenni, azon főnemesi úrnők és fiúsított leányok, a kiknek vazalljaik voltak az országban, szintén küldhették absentium ablegatusokat a magok helyettesítésére, egészen úgy, miként a mi rendi országgyűléseinken pl. Pozsonyban, a hol még e kifejezés »karok (és rendek)« is az aragoniai »brazos«-ra és »estamiento«-ra emlékeztet.

Nem lehettek tagjai az aragoniai országgyűlésnek azon főnemesek, köznemesek és lovagok, a kik valamely szerzetes rendnek tagjai voltak; nem lehettek a saját rendjük szerint tagjai azon hidalgók sem, a kik hivatalt viseltek Zaragozában, Barbastroban, Huescában vagy Darocában; mindezek csakis mint az illető városok küldöttei jelenhettek meg, nem pedig mint köznemesek; nem lehettek végüi tagjai a kirakatos boltot tartó kereskedők, a saját kézi munkájok után élők, sőt még a sebészek és a gyógyszerészek sem.¹⁾ — Később 1436-ban kiterjesztetett ezen incompatibilitás több magas államtisztviselőre: ezek közé tartoztak a vicekancellár, a gobernador, az ő assessorja és az ő alguaziljaik; továbbá a Bayle General és az ő helyettese, a Maestre Rational, a ís-calís procurator, a kincstárnok — tresorero és helyettese.²⁾

Az aragoniai országgyűlés belső szervezetéről, ügyrendéről, eljárási módozatairól oly részletekbe játszó tüzetességgel szólnak Zurita, Blancas, Martell és egyéb forrásaink, hogy az ember szinte bámul, ha tudomásul veszi ezen részleteket: mert lehetetlen azon meggyőződésre nem jutnia, miszerint oly műgonddal kidolgozott szabványokat a középkor amaz Európaszerte még annyira sötét századaiban csakis oly értelmiség hozhatott létre, a mely nem csak forrón szerette a maga hazáját és a politikai szabadságot — legalább ennek primitív alakjában, de jóval magasabb fokán is kell hogy állott legyen a szellemi képzettségnek, mint a hogy az ember első pillanatra gondolná.

Minden valószínűség szerint e műgondteljes szervezet, ügyrend és eljárás csak a XIV-dik század vége felé és még

¹⁾ Martell 13, 17.

²⁾ Zurita, XIV, 35, Martell 15. Az incompatibilitásnak ezen ősrégi, valóban középkori alakja fölött még senki sem írt tüzetesebb tanulmányt a szakirodalomban; pedig a tárgy csakugyan megérdemelné.

inkább csakis a XV-dik században érték el azon formai gazdagságot, a melyben azok Zárdánál és Blancasnál meg Martelinél megjelennek. Ezen írók között Zurita a legrégebb, és még az ő munkája, az »Annales de la Corona dél Reyno de Aragon«, is 1562—1580 között jelent meg csupán, tehát jóval későbbben, semhogy Zurita képes lett volna minden egyes reformról chronologiailag számot adni, vagyis az aragoniai országgyűléseknek alkotmányjogi történelmét adni. És így tiszta, világos képet magunknak az 1287-diki aragoniai országgyűlésnek ügyrendjéről, eljárási módozatairól, sőt jogkörének határvonalairól, szemben a királylyal, egyáltalán nem alkothatunk. A mi bennünket a fölvetett kérdésben, a tanács privilégium kérdésében közelebről érdekelhet: az mindenekelőtt annak megállapítása volna, hogy vajjon 1287-ben egyhangú megszavazása kívántatott-e még az ily természetű határozathozatalnak, hogy az a király szentesítésével azután törvényerőre emelkedjék, vagy pedig már ekkor beerte az országgyűlés a szavazattöbbséggel is? Mert Aragóniában is volt egy időben afféle vétója az országgyűlés minden egyes tagjának, a mely vétójával szintűgy megakadályozhatta a határozathozatalt, a törvényalkotást, miként később jogában állott ez Lengyelországon a tartományi küldötteknek. Gyakorolhatta pedig Aragóniában ezen veto-jogát az országgyűlés minden egyes tagja három irányban:¹⁾ 1. tiltakozhatott a napirenden levő tárgy (javaslat, indítvány) tárgyalása ellen; 2. tiltakozhatott mindazon tárgyak tárgyalása ellen, a melyek napirendre lőnek tűzve, mielőtt az általa, már t. i. a tiltakozó által tárgyalatni óhajtott tárgy fölött határozat hozatott volna, és 3. tiltakozhatott minden további tanácskozás ellen, csupán azon a jogczimen, hogy maga a tanácskozó így akarja. Ha tehát valamely tagja a Cortesnek bármelyikén is e fölhozott jogczimeknek tiltakozhatott 1287-hen a tanács-privilégiumra vonatkozó határozathozatal ellen és meg is tette ezt: úgy azt lehet mondani, hogy a szó szoros értelmében nem egyhangúlag, tehát nem alkotmányszerűleg hozatott azon

¹⁾ Martell, Forma de celebrál Cortes en Aragon. II. 3, 81—84
Hl. ö. Hippe. Die Verfassung der Republik von Polen i. h.

határozat, a melynek alapján a király azután a tanács-privilegiumot kibocsátotta és viszont midőn a tanács-privilegium azt rendeli, hogy *lépjenek vissza* a tanácsosok, mihelyt *ezt az országgyűlés kívánja*, ez alatt nem az országgyűlés által e részben akár abszolút, akár relatív *szavazattöbbséggel* hozandott, hanem csakis *egyhangúlag* hozandott határozatát értette. Vagyis a tanács-privilegium nem foglalván e részben magában a parlamenti többség postulatumát, nem képezhetett alkotmányjogi előjátékot azon párturalmi alapra nézve, a melyen a modern Parlamentarismus nyugoszik, és nem is egyengethette az útját a párttöbbségből kifolyó kormányok azon sima váltakozásának, a mely tulajdonképen a biztonsági szellentűt képezi a király és a parlament közti összeütközések esetében.

Fontos tehát tudni, hogy csakugyan egyhangúlag hozandott cortes-határozattól tette-e függővé a tanácsosok visszalépésének kötelezettségét az 1287-diki tanács-privilegium, már t. i. azon esetben, ha nem oly része a cortes tagjai összességének kívánta ezt így, már t. i. a tanácsosok visszalépését, a mely részhez a zaragozai küldöttek is csatlakoztak?

Megadja e kérdésre a választ Martell XVII. századbeli író a maga »Forma de celebrar Cortes en Aragon« című munkájában, midőn arról értesít, hogy 1592 előtt csakis a habilitadorok jelentései (igazolóbizottsági tagok jelentései), továbbá a benyújtott panaszokra és az igazságszolgáltatásra vonatkozó tárgyalások voltak kivéve azon általános szabály alól, a mely egyhangú határozathozatalt követelt; 1592-ben a tarragonai országgyűlésen alkottatott azután az a törvény, a mely a szavazattöbbséggel való határozathozatal érvényességét mondotta ki minden országgyűlésileg tárgyalt kérdésben, csakis néhány kérdésre tartván fenn az egyhangú határozathozatalt mint föltételt; ily kérdések voltak azon bűnvádi esetek, midőn valaki ellen, a ki nem volt rabló, tortúra alkalmazása vagy gályarabság indítványoztatott; midőn jószág-elkobzásról volt szó, vagy pedig az élelmi czikkek megadóztatásának a rendes időn túli meghosszabbításáról. Mindezen kérdésekben továbbra is egyhangú határozathozatal követeltetett, szintűgy valahányszor új adónemek behozataláról volt

szó. Tehát az 1287-ben kibocsátott tanácsprivilegiumban nem oly kivételes ügyekről leven szó, a melyekre nézve az 1592-iki törvény megalkotása előtt a *szavazattöbbséggel* való határozathozatal államjogi érvénnyel bírt, bátran kimondhatjuk, hogy a tanácsosok visszalépésének kötelezettsége a zarágozai küldöttek hozzájárulásától, különben pedig csakis egyhangú cortes-határozattól lón függővé téve.¹⁾

Az már most a kérdés, hogy minő jelentősége és egyelőre minő politikai kilátása lehetett az aragoniai országgyűlésnek ezen 1287-diki tanácsprivilegiumnak, mint most már országos törvénynek, végrehajtásával? Egészen más helyzetet teremtett e tanácsprivilegium Aragóniában, mint a minőt a III. András 1298-iki törvénye Magyarországon. III. András törvénye három-három hónapnyi rövid időhuzamra választatta csak a király tanácsosait, a nélkül, hogy kimondotta volna a tanácsosok időközbeni visszalépésének kötelezettségét, mihelyt elvesztik az országgyűlés bizalmát, vagy ha úgy tetszik, a III. András törvényének alapján akár egy évre választott tanácsos-jelöltek közül alkalmaztatott is három-három hónapra a király mellé bizonyos számú tanácsos, az mindegyre megy, a tanácsosi mandátum időhuzama meg volt szabva és ugyancsak rövidre volt szabva magában a törvényben. Velők szemben a bizalom elvesztését csak az a körülmény hozhatta felszínre, hogy nem lőnek újból tanácsosokká, vagy ha úgy tetszik, tanácsjelöltekké megválasztva a legközelebbi országgyűlés alkalmával. Aragóniában azonban a mandátumuk időhuzama nem volt egyáltalán megállapítva; miként a modern államok miniszterei *durante bene placito* maradnak hivatalban, a *bene placitumot* egyfelől értve a képviselőház többségének bizalmára, másfelől pedig a király elhatározására: szintúgy Aragónia királyának tanácsosai az 1287-diki tanácsprivilegium alapján — nem bizonyos hónapok, sőt nem is bizonyos évek számára lőnek megválasztva, hanem határozatlan időre, azon időhuzamra, a melyen belül a cortes egyhangú bizalmát

¹⁾ Martell: *Forma de celebrál cortes en Aragon. 1641.* Hsl. ö. Schmidt »Gesch. Arag.« című különben igen becses, mert folyton Zuriataból merítő munkájával (218.1), a hol azonban egyáltalán nincs méltatva e tanácsprivilegium államjogi jelentősége.

bírni fogják. Mindenesetre közelebb állt tehát ebben a részben a modern parlamentarismus alap gondolatához az aragoniai tanácsprivilegium, mint III. Andrásunk törvénye, habár e közelség csakis nagyon relatív értelemben veendő is. A döntő tekintet itt az, hogy ha a cortes bizalomnyilvánítására nem is volt szükség, mert a király nem bocsáthatta el ezen tanácsosait a rendek hozzájárulása nélkül, másfelől azonban a bizalmatlanság nyilvánítása — természetesen kissé durva, egyenesen az elmozdítást kérő alakban bármikor is megfoszthatta őket állásuktól.

És minő alkalom, minő eljárási módozatok mellett kínálkozott erre az aragoniai országgyűlésnek? ¹⁾ Zurita szerint

¹⁾ Itt természetesen esetleg az aragoniai korona mindhárom országa (Aragónia, Valencia és Cataluña) együttes vagyis összországgyűléséről is lehet szó, míg a főebbiekben tisztán az aragoniai országgyűlésről, mint ilyenről van említés téve; Cataluña viszonya a tanácsprivilegiumhoz egyébként meglehetősen kétes.

Az összországgyűlések, már t. i. Aragónia, Valencia, Cataluña együttes országgyűlései az aragoniai rendekre nézve majdnem egészen azonos természetűek, amaz ez utóbbiak majdnem egészen 013' intézménynek voltak, mint amazok. Hsl. ö. Martell: Forma de celebrar Cortes-en Aragón 1641. és Blancas: Modo de proceder en cortes de Aragón 1641. — Beuter: Cronica general de toda España y especialmente del reyno de Valencia 1604. — Zurita nagyon dicséri Beutert, — azt mondja: «röla, hogy autor bien diligente e curioso investigador de las antiquedades de aquel reyno.» — Desclot: Historia de Cataluña de las compresas hechas en sus tiempos por los reyes de Aragón hasta la muerte de Don Pedro el grande. — Ezen tudós cataloniai lovag munkáját Cervera fordította le és adta ki 1606-ban. A legbiztosabb kútfő azonban ott, hol nem hallgat, a fönt tárgyalt kérdésekre nézve is maga az aragoniai »Törvénykönyv.« (6., 21., 128., 129., 145. stb.). A »Fueros y observancias de las costumbres escríptas del reyno de Aragón« (1576.) szintén szolgálat kritikailag megállható adatokat (22., 23. stb.); ámde a Capman's y Monpala'n »Memorias históricas« című művében (1777.) idézett »Peguera practica forma y est3'lo de celebrar cortes en Catalun3'ia«-t megbízhatóbbnak tartják a cataloniai cortesek viselt dolgaira nézve, mint az »Observancias«-t az aragoniai országgyűlések történetére, és — a mi szintén fontos — főleg ezen nevezetes kicsi állam országgyűlésének szervezetére s eljárására nézve a régibb századokat illetőleg. — Schmidt: Gesch. Arag. a források közt hitelességre nézve első helyre teszi a »Törvénykönyv«-et, (mely azonban az 1247-ig alkotott összes törvényeket mind az 1247-es évszám alatt szerepelteti, a minek oka meg abban rejlik,

1283-ban alkottatott az a törvény, a mely első ízben rendeli vala, hogy Aragóniában minden évben tartassák országgyűlés. Tartassák pedig Zaragozában és ugyan november havában. Később, 1307 óta a törvényhozás e részben is másként intézkedett: de a mi bennünket szemben az 1287-diki privilegiummal kizárólag érdekelhet, ez csakis a fentjelzett törvény, mely a tanácsprivilegiumot legfőlebb négy évvel előzte meg. Midőn tehát e tanácsprivilegiumot III. Alonso király kibocsátotta, bele kellett nyugodva lennie egyúttal abba is, hogy a rendek esetleg évről-évre *más és más tartókat* fognak majd beültetni akarni a tanácsba. Megjegyzendő, hogy a Cortes csakis a királynak volt joga egybehíni, akadályoztatása esetében csakis ő — a király — ruházhatta másra ezen egybehívási jognak illető concret esetbeli gyakorlását; a »Cartas de llamamiento«, vagyis mint mi mondanék, a királyi egybehívólevél latin nyelven volt szerkesztve: föl voltak sorolva ezen egybehívóban mindazon tárgyak, a melyek elintézésére a Cortes egybehivatott; egyéb tárgyakkal a Cortes — miként Blancas mondja a »Modo de proceder«-ben ¹⁾ — nem foglalkozhatott; ez lett volna Blancas szerint a törvénytörvényes eljárás. Azt hiszik némelyek, a kik Blancas adatait hitelességre nézve nem tartják gyengéi (beknek a »Forma de celebrál' cortes en Aragon« szerzőjének, a jeles Martellnek adatainál, azt hiszik, mondom, némelyek, hogy Blancas

hogy I. Jayme király (f. Jakab) ebben az esztendőben pandektaszerű gyűjteményt rendeztetett az 1247-ig kibocsátott összes törvényekből); második helyre teszi Miguel de Molino gyűjteményét (Fuegos y observancias«); harmadik helyre Zuritát és a negyedik helyre Blancas!, Zurita hivatalbeli utódját Aragónia historiograflijának tisztében. Blancas latinul írott »Coramentar«-jait nem sokra becsüli Schmidt, daczára annak, hogy Aragónia legrégebb publicistáinak. Yidalnak, Salanovának és Sagorának elveszett munkáiból bőven vannak e Commentarokban idézetek: nagyobb súlyt fektet a »Modo de proceder« című munkájára, a melyre nézve azonban szintén beismeri, hogy jórészt csak úgy lehet a kritikai szempontok veszélyeztetése nélkül használni, ha Martell könyvét — »Forma de celebrar« — (1641.) correctivumúl használjuk mellette. (Schmidt: 380—1. 11.; 471—9. 11.)

¹⁾ Blancas: Modo de proceder. VII. 10,11.; — Martell: Forma de celebrar, 6.

ezen híradása a XIII. század végéveire még teljesen ráillik. Ámde Blancas állításának hitelességét nagyon valószínűtlenné teszi két alkotmány történelmi tény. Egyik azon jog- és munkakör, melyet a promovedorok alkotmányszerűen gyakoroltak az aragoniai országgyűlésre 1436 óta, kapcsolatban a tratadorok intézményével, a melynek keletkezéséről nincs biztos tudomásunk; a másik pedig azon nagymérvű kérvényezési jog, a melylyel Aragónia lakosai — mint mi mondanék, állampolgárai a rendek, illetőleg az országgyűlés elé járulva, ha nem is a promovedorok intézményének behozatalával egyidejűleg, hát bizonyára pár emberöltő múlva már följogosítva voltak.

A promovedorok egyrészt a rendek által választattak, és ugyan 1. a főurak. 2. a lovagok karából — brazo — vagyis mint európaszerte szokás volt mondani, curiájából; a papi kar — brazo — és nem »rend«, nem választott promovedor, hanem a zaragozai érsek a promovedori tisztet, a papi kart illetőleg, hivatalos állásánál fogva gyakorolta; szintígy gyakorolta a promovedorságot a községi, vagy ha úgy tetszik, a polgári kart illetőleg Zaragoza juradója. A választott promovedorok mandátuma csak egy hétre szólt, de ennek letelével újra meg voltak választhatók. A jog- és munkakör, a melynek gyakorlására a törvény rendelete szerint fölhíva voltak, a legnagyobb jelentőségű volt az aragoniai államéletben: a *törvényhozási kezdeményezés* jogának gyakorlására jogosította és hívta föl őket a törvény, még pedig nemcsak minden, az országban tényleg fölmerült kérdésben és ügyekben, de mindarra nézve, a mit ők — a promovedorok — az *ország javát* és különösen a jogszolgáltatás érdekeit illetőleg *javaslatba* hozni jönnek látnak. Azonban a promovedorok nemcsak azt tartoztak javaslatba hozni, a mit ők magok törvényhozási kezdeményezésre méltónak tartottak, de kötelesek voltak javaslat tárgyává tenni mindazt, a mit mások neki tanácsoltak, már t. i. ha a promovedorok különben az ily kívánalmakat alkotmányjogi, politikai vagy egyéb tekintetben czélszerűségi szempontból aggályosnak nem tartották, különösen tartoztak pedig figyelembe venni azon emlékiratokat, a melyeket nekik a Cortes tagjai a visszaélések megszüntetésére teendő

intézkedések és az alkotandó új törvények tárgyában átnyújtottak. Nemcsak Blancas, de Martell¹⁾ is hangsúlyozza ezt; sőt még hangsúlyoznak más, egy sokkal nagyobb dolgot is, azt t. i., hogy az esetben, ha vonakodtak magok a promovedórok javaslatba hozni a mások által, különösen országgyűlési tagtársaik által emlékiratilag figyelmükbe ajánlott kérdéseket, ügyeket, kívánalmakat, hát ez esetben — mondják idézett aragoniai kútfőink — hát ez esetben az országgyűlés *minden egyes tagját* megillette, már t. i. a szóban forgó kérdésekre, ügyekre, kívánalmakra nézve a *törvényhozási kezdeményezés joga*. Már ez magában véve elég arra, hogy belőle, ezen. 1436-ban életbeléptetett promovedori intézményből és az ezzel esetleg, minden egyes országgyűlési tag számára főtartott kezdeményezési jogból Blancas fönt érintett állításának tarthatatlanságára következtethessünk. 1289-től le egész. 1436-ig ugyanis az aragoniai alkotmányjog fejlődésének alapvonása korántsem a rendek, az országgyűlés jogkörének tágítása és a királyi hatalom korlátainak szűkebbre vonása képezi, hanem épen ellenkezőleg, különösen 1350-től fogva, midőn a levert Union legdühöngőbb előharczosainak, az Union harangjának fölolvastott izzó érczét már a szájokba öntette volt az ádáz Epilánál győztes IV. Pedro király, mondom, különösen 1350-től 1436-ig az országgyűlés, a rendek jogköre inkább oly módon nyert nem egy tekintetben törvény által szabályoztatást, hogy inkább a királyi hatalom felségi jogköre nyert jelentékeny gyarapodást, nem pedig a rendeké — csakis a Justicia jogkörének ezen időközön belül történt törvényhozási szabályozásából²⁾ olvashatnák ki első pillanatra hiszékeny alkotmánybúvárok az ellenkezőt: de közelebbről tekintve, a Justicia ezen jogkörének szabályozása sem az országgyűlés közvetlen jogkörét növelte, mert nem közvetlenül az országgyűlést tette a Justicia urává oly kérdésekben és ügyekben, a melyekben az azelőtt nem volt: hanem magát, a most már e tekintetben is *írott, államjogot* tette a Justicia urává, vagyis

¹⁾ Martell 51, Blancas 47, 48, 92. («Motlo de proceder» — Blancas — és Forma de celebrál': Martell).

²⁾ L. alább.

a most már tüzetesen rendelkező törvényt, mely a Justicia felelőségéről, illetőleg jogkörének határvonalairól alkottattott. De ka nem a jogtágítás volt ezen egész 1350-től, illetőleg már 1289-től 1436-ig lefolyt korszak fővonása az aragoniai államjog összes legfőbb mozzanataira nézve, hanem épen ellenkezőleg a király praerogatíváinak kiszélesítése és egyúttal kimélyítése is: hát akkor minő kritika alapján véljük még csak föltételezhetni is, hogy 1287-ben és 1288-ban még nem illette volna meg a törvényhozási *kezdeményezési* jog az aragoniai országgyűlés minden egyes tagját? Hogy sem Zurita, sem Martell, sem a Törvénykönyv, sem a »Fueros y Observancias« ezt a jogot nem említik tüzetesen, mint már de iure meglevőt az 1287- és 1288-diki esztendőkre vonatkozólag: ennek bizonyára nagyon egyszerű lehet az oka. Sem Zurita, sem Martell nem voltak, mert nem is lehettek rendszeresen gondolkodó. XIX. századbeli államjogászok vagy államtudósok. Ok kivált a történetíró Zurita — csak azt jegyezték föl, és csak azt foglalták félig-meddig holmi rendszeresség-félére törekvő methodikai egészbe, ami az államélet fölszínén úszott, vagy a mi az államjogi élet tüneteinek megfajtására közvetlenül rászorgálhatott az illető években. A »Törvénykönyv« és az »Observancias« szerkesztői pedig, még ha nem is törekedtek volna az ő írástudó mesterségök révén az írni-olvasni nem igen tudás e századában, hagyományos középkori szokás szerint olykor-olykor egy kis »pia fraus«-ra, — még ez esetben is egyszerűen agyonhallgatták az országgyűlés minden egyes tagjának kezdeményezési jogát, már csak ugyanazon okból is, a melyből agyonhallgatta Zurita, mint történetíró azt, hogy míg az általa leírt események aragon földön lejátszódtak, a nap szintűgy melegítőleg süttött már a tengéltre, mint a hogy ezt amaz égitest az ő saját korában cselekedte. Régibb törvénybe sem volt minden valószínűség szerint explicite beiktatva ez a kezdeményezési jog: ámde azért Aragóniában a XIII. század egész folyamában szintűgy fönnállót az, minden valószínűség szerint, a mint fönnállót mindazon valóban alkotmányos államiján, a melynek országgyűlése nem állott oly megszégyenítőleg függő viszonyban a koronától, hogy ez amannak az önálló, államjogi kérdésekbe

vágó javaslatok, indítványok tételét még az akkori szokás szerint pusztán kérelmezési mezbe burkolt szerkezeti alakjában is tüzetesen és nyíltan megtiltotta volna. Ez utóbbit megcselekedette a győztes császár a csehek országgyűlésével szemben és egyes német uralkodók a saját »Landständjei«-lekéi szemben: de Aragónia épen nem tartozott ezen államok közé, a minthogy ezt már azon történelmileg megörökített jelenet is mutatja, a mely jelenetben Aragónia királya hajadon fővel áll meg a rendek előtt, az ország főbírája, a ki egyúttal a Cortes bírása is, a Justicia pedig főveggel a fején ül az emelvényen a maga székében.

A kezdeményezés joga tehát — ba nem is törvényjavaslat alakjában, de csupán a királyhoz intézendő kérelem alakjában, megvolt Aragóniában: és hogy az ily kérelem alakjába burkolt kezdeményezési jog gyakorlásától nem volt 1287 táján eltiltva a Cortes egyetlen egy tagja sem, az már a promovdorok munkakörének imént tárgyalt természetéből is valószínűvé lesz, a szónak legtartalmasabb értelmében.

De csaknem egészen bizonyossá lesz az előttünk, ha meggondoljuk, hogy a XVI. században már nemcsak a Cortes tagjai, de a corteseken kívül álló aragoniai szabad lakosok, vagy a mint mi mondanók, állampolgárok bármelyike is föl volt jogosítva kérvényt intézni állampolgári kérdésekben is az országgyűléshez. Speciális bizottságokat — examinadores y recibidores de greuges — választott az aragoniai országgyűlés mind e kérelmek megvizsgálására, és az alkalmasoknak a kellő formában a Cortes elé terjesztésére. ¹⁾

Ugyan létrejöhetett volna-e Aragóniában ily jogtágítás épen a XVI. század folyamában, ha már nem lett volna meg a cortes minden egyes tagjának, legalább kérelmezési alakba burkolt kezdeményezési joga már oly időben, a melyben a királyi hatalom még nem volt annyira megerősödve szemben az országgyűléssel minden tekintetben? Ha tehát megvolt e kérelmezési alakba burkolt kezdeményezési jog már 1287 1288-ban az aragoniai Cortes minden egyes tagja birtoka-

¹⁾ Blancas: Comment. 49. 62. 69; — Martell: Forma de celebrar* Cortes en Aragón. 72 — 77.

bau: akkor a királynak az országgyűlés által az 1287-diki tanács-privilegium alapján választott tanácsosai közül bármelyiknek elmozdztatását szintúgy kérelmezhetette az aragoniai Cortes bármely pillanatban, mint a hogy bizalmatlanságot szavazhat bármely képviselőház (illetőleg ennek többsége) a miniszterek bármelyike, helyesebben a solidaris cabinet ellen a modern alkotmányos monarchiákban.

Ez oldalról nyújtotta tehát az 1287-diki tanácsprivilegiumi a legnagyobb analógiát a modern miniszteri felelősség irányában. Nincs ezen alapgondolatból egy atom sem a III. Andrásunk 1298-diki törvényében, — a mely körülmény csak megerősíti azt, a mit néhány évvel ezelőtt itt, a t. Akadémia előtt III. Andrásunk idézett törvényének nem aragoniai, de velencei mintaképéről mondtam ¹⁾ és míg, 'nincs kizárva annak lehetősége, hogy 1316-ban a Lancaster gróf stipulatióiban foglalt alapgondolata a miniszterek politikai felelősségének nem az 1258-diki mad parliament tanácstörvényéből, de ezen 1287-diki aragoniai tanácsprivilegiumból kölcsönözte az éltető eszmét, addig másfelől fönmarad számunkra az a vigasztalás, hogy a király tanácsosainak felelősségére czélzó törvényhozási intézkedések között sem Angliában, sem Európában nem találunk régibb keletút azon alapgondolatnál, mely a mi Arany Bullánk 1231-diki kiadásában foglaltatik és a mely egyenesen azt mondja, hogy a király a nádort, tehát első tanácsosát el fogja mozdítani, hogy mást nevezzen ki helyére, mihelyt az országgyűlés a királynál ezt kérelmezni fogja.

Az 1287-diki tanácsprivilegiumban foglalt felelősségi elv uralnia nem sokáig bírhatta magát föntartani Aragóniában. Hisz már 1347-ben azt felelte Pedro király a rendeknek, midőn ezek a tanácsosok választásának jogát kérelmezték ismét gyakorolhatni mondom már ekkor 1347-ben azt felelte Pedro király a rendeknek, hogy ez a tanácsos-választási joga az országgyűlésnek már elévült, miután 60 év óta nem volt az már gyakorlatban. Szorongatva az Union pártja által, a melynek élén saját fivére Jayme infans állott, megtette ugyan rövid idő múltán azt, hogy csakugyan elbocsátotta

¹⁾ A miniszteri felelősségeredete cz. ért. II. oszt. 1882.

azon tanácsosait, a kiknek elbocsátását a rendek kérelmezték, sőt kinevezett olyakat is, a kiket e célra a rendek kiszemeltek; ámde ez csak taktikai fogás volt, liogy időt nyerhessen kellő számú haderő gyűjtésére, a mint ezt titkon az ampostai Castellán Juan Heredia és Bernaldo Cabrera előtt leplezetlenül be is vallotta. Pedro cselvetése sikerült; részint direct megvesztegetéssel, részint fényes hivatalok osztogatásának kilátásba helyezésével, valamint a catalunai és valenciai híveinek segítségével csakhamar képes is volt pártját annyira növelni, hogy túlnyomó haderő élén szállhatott szembe az Union csapataival. Hogy mi történt a csatamezőn s ezután a veszthelyen. ezt már említettem más alkalommal: jelenleg csak azt hangsúlyozom, hogy már október 4-dikén egyhangúlag azt határozta az aragoniai Cortes ¹⁾, hogy »miután az Union, a helyett, hogy védelmére kelt volna a törvénynek, megszegte azt és súlyos visszaéléseket követett el. az Union törvényen kívül helyeztetik, és az Union által kicsikart minden privilégiumok és okmányok, minden javadalom-eladások és egyéb rendelkezések semmieseknek tekintendők: az Union pecsétje pedig megsemmisítendő.« A cortes nyomban e kijelentésnek mint hozott határozatnak kihirdetése után elégettette a III. Alonso említett két privilégiumát, a melyeket pedig csak a múlt évben erősített meg a király, elégettette az Unionnak összes rendeleteit, és könyveit; széttörette az Union pecsétjét: Pedro király pedig előrántotta azt a kis tört. a melyet mindig magával szokott hordani és odarohant a már lángok martalékává vált privilégium-okmányoknak, hogy széthasítsa azokat, de csak saját kezét sebezte meg fölindulásában, a mire azután azzal vigasztalta magát, hogy megérdemli, hogy egy kis vér folyjon most, midőn oly okmányok semmisítették meg. a melyek annyi vérontást okoztak! ²⁾

Másnap a San Salvador templomban ismét összejöttek a rendek és ekkor alkották meg azon nevezetes törvényt, a mely a Justicia jogkörének minden irányban — azt mondhat-

¹⁾ Blancas, Comment. 671.

²⁾ Blanc. Commentar. 671. — Carbonell, Chronica o hystoria de Aragon. 1546. Ezen munka többek közt IV. Pedro életrajzát is tartalmazza. Hasl. ö. Schmidt.: i. m. 472. 1.

uók rendszeres szabályozása által egészen új korszakot alkot Aragónia alkotmányjogának történelmében. E törvény megalkotását megelőzőleg IV. Pedro király ünnepélyes ígéretet tett ¹⁾ az iránt, hogy az ország törvényeit, szabadságait és szokásait meg fogja tartani; hogy senkit sem fog testi büntetéssel illetni engedni, sem száműzni, sem fogságra vetni hagyni, hacsak nem bírói ítélet alapján. Ezen fogadalmát nyomban a helyszínen esküvel is megerősítette, sőt elrendelte, hogy ugyanerre majdani utódai és az állam összes tisztviselői is megesküdjenek. I Ugyanekkor újból megerősítette az úgynevezett Vagy privilégiumot és az erre vonatkozó »Declaracion«-t. nemkülönbben szabályozta a rendek hozzájárulásával az Aragónia kormányzója hivatalának hatáskörét.

A Justiciának vagyis Aragónia főbírájának hivatalos jogkörét némelyek, s ezek között Blancas is. már a legrégebb időkre vonatkozólag olybá szeretnék föltüntetni, mintha az már eredetileg oly széles alapokon lett volna megszervezve s ugyanoly államjogi functiókkal lett volna fölrüházva, mint a hogy az a XIV. század közepe táján az aragoniai alkotmányjogba törvény által s tényleg beillesztve volt.²⁾ Ezt a fölfogást az újabb kritika legendaszerűnek tartja, és ebben kell hogy a kritikának igaza legyen, még pedig csak azért is. mert az 1265 előtti időkből alig van a Justiciáról egyáltalán hiteles tudósításunk. A mit a XV. század hírneves aragoniai publicistája: Ximenes Cerdan a Justicia-féle intézmény felől tanít, az úgy hangzik, mint egy alhambrai mese.³⁾ Annyi azonban mégis tagadhatatlan, hogy már a XIII. században, nevezetesen az 1287-diki privilégium korában, a Justicia ha-

¹⁾ Pedro maga. Így mond epilogot (IV. 9) az egész beháboru föltött: »Y per la dita forma fon finita e condemnada la dita Unió, axi com aquella que fo injusta e reprovada y per obre de nostre senyor Deu, que no eonsent qu'els mais passen sens punicio; per aquella autoritad dient: nullum malum impunitam, nullumque bonum irremuneratum. I per tál com nos haviéin banda e liavem esperanza en Deu, que a retutguardo a aquells segons lurs merito e segons la paraula dél psalmista dient: mili vindictam et ego retribuam illis in tempore etc. Hl. ö. Schmidt: 291—2.

²⁾ Blancas, Commentar. 589.

³⁾ L. a Martin Diaz Daux justiciához 1485-ben intézett nyiltlevélben: Observancias 44.

egyéb jogkört nem gyakorolt volna is, azt a jogkört, melyet egyhelyütt Blancas¹⁾ a maga Commentárjaiban neki tulajdonít, már csakugyan de iure gyakorolhatta volna, ba lett volna kellő erkölcsi és hivatalos bátorsága szembeszállni az Union fegyveres erejével. Bíróvá volt ő téve ősrégi idők óta, ha nem is éppen a sobrarvei interregnum óta, — alkotmányszerüleg az aragoniai nemzet naiv fölfogása által egyfelől a király és más felől az országgyűlési rendek között, nem annyira oly értelemben, mint ezt Schmidt²⁾ állítja, nem a Hincmar-féle tudósítás értelmében, a régi német Pfalz gróf mintájára,³⁾ mint inkább oly értelemben, a melyben a nádor állambírói hivatását látjuk feltüntetve az 1222-diki Arany Bulla záradékában II. András korában Magyarországon. Tartsa kezében a nádor ezt a chartát; mondja a mi 1222-diki Arany Bullánk és ne engedje annak rendeleteitől eltérni sem a királyt, sem a rendeket; Blancas pedig azt mondja, hogy a törvények és szabadságok épségben tarthatása végett arra volt hivatva a Justicia, hogy felebbezni lehessen hozzá még magától a királytól is a sérelmes félnek, és hogy a Justicia öröködjék a király tettei fölött, nehogy valamikép kárt, vagy sérelmet szenvedjen az ország. ⁴⁾ A mit Hincmar a régi német Pfalzgrófról mond, az jóval kevesebb.

Sokkal szerényebb talapzatra állítja a Justicia-intézmény történelmi fejlődését Zurita.⁵⁾ Szerinte még II. Pedro idejében csak Justicia Mayor czimet viselt Aragónia főbírája; a király a Justiciát életfogytára nevezte ki, és csak nagyon jogszerű alapon vehette el tőle e hivatalt, mondja Zurita; a Justicia bíraskodott a király jelenlétében is, távollétében is a király parancsára; a Justicia minden előterjesztését azonban tüzetes tanácskozás tárgyává tették a király és az udvarnál jelenlevő bárók, és csakis a szavazattöbbséggel hozott határozat alapján mondhatta ki az ítéletet, illetőleg a végzést a Justicia. A sérelmes fél az ily határozatot, ítéletet vagy

¹⁾ Ugyancsak Blancas, Comment. 589. 1.

²⁾ Gesch. Arag. 509—510. 11.

³⁾ Hincmar de ord. Falat. c. 19.

⁴⁾ Blancas u. o.

⁵⁾ Annales i. h.

végzést megfellebezhette a királyhoz; ha a király meg is erősítette azt, a sérelmes félnek még egyszer jogában állott felebbezni, de most már csakis supplicatio alakjában; ha magának a királynak forgott fönn egy vagy más ügye, akkor a király nem vett részt a tanácskozásban. Ennyit mond Zurita az »Annales de la corona dél reyno de Aragon« című munka II. könyvének 64. fejezetében a Justicia jogköréről. Hogy ezzel a Justicia állambírói illetékessége még csak érintve sincs, ez tagadhatatlan; pedig Zurita történelmi előadásának további folyamából ugyancsak kitűnik, hogy a Justicia államjogi kérdésekben is bíraskodott, még pedig király és rendek közt a legkülönbözőbb időpontokban.

I. Jayfne óta tisztább körvonalakban domborodik elénk a Justicia-intézmény fejlődése: ott találjuk az aragoniai törvénykönyvben, nevezetesen ennek 21-dik szakaszában, az 1265-diki Exeában tartott országgyűlésen alkotott törvény azon rendelkezéseit, a melyek azt rendelik, hogy a király és a bárók vagy infanzonok közt fölmerülő minden ügyekben a Justicia legyen bíró. de az országgyűlésen jelenlevő bárók és lovagok tanácsa szerint, az érdekelt felek kizárásával; a bárók, lovagok és infanzonok közt fölmerülő ügyekben legyen a Justicia bíró, azon tanács alapján, a melyet neki az érdekelt felek kizárásával a király, a bárók, lovagok és infanzonok adni fognak. Ugyancsak ezen Exeában tartott országgyűlés határozta el, hogy a Justicia ne a bárók, ne a Kicos bombres sorából, de a lovagok, vagy a mint mi mondanók. a köznemesek sorából vétessék. Mért? Azért, mert aragoniai törvény és szokás szerint egy bárót, egy rico kombret, vagyis főnemest nem szabad sem halállal, sem testi fenytékkal illetni; már pedig az aragoniai országgyűlés épen azt akarta elérni, hogj a Justicia, ha törvényszegést követ el, és az ország szokásai és szabadságai ellen vét, halállal lakoljon.¹⁾

Az 1283-ban kibocsátott »Nagy privilégium« szerint a Justicia bíraskodik mindazon ügyekben, a melyek a király udvara elé kerülnek, ítéel pedig a bárók, mesnaderók, lovagok, infanzonok, városi polgárok és a mezővárosok tisztességes

¹⁾ Molino repertor. 200.

lakóinak tanácsával Aragónia törvényeinek és régi szokásjoga alapján.

A Justicia e jogköre azonban mindaddig nem nyerhetett rendíthetlen talajt a gyakorlatban, míg az Union üzelmei a törvények uralmát lehetetlenné tették. IV. Pedronak jutott osztályrészéül megtörni az Uniont és biztosabb alapra fektetni az államjogi gyakorlatot, mint a hogy ez addig Aragóniában valaha is lehetséges volt. IV. Pedro tüzetes törvényt alkottatott a Justicia jogköréről a zaragozai San Salvador templomban tartott országgyűlésen mindjárt az epilai győzelem után 1348-ban, és a mi ezen törvénynek, mely az »Aragóniái törvénykönyv« 25-dik szakaszában foglaltatik, mélyebben járó államjogi hatályt biztosított, ugyancsak azou országgyűlésen rendelte el IV. Pedro azon eskü mintáját is, a melyet Aragónia királyainak a koronázás alkalmával Aragónia törvényeinek, szokásainak, erkölcsének, privilégiumainak és szabadságának épségben tartására letennie kell a Justicia vagy helyettese jelenlétében, a négy országgyűlési rend mindegyike egy-egy követének és Zaragoza város három juradójának jelenlétében, a Salvador templom főoltára előtt. 1461-ben ezen esküminta azután tüzetesen törvénybe foglaltatott. Benne volt ezen eskümintában, és ugyan már IV. Pedro formulázása szerint,¹⁾ többek közt az is, hogy a király törvényt alkotni, igazságot szolgáltatni és békét szerezni Isten egyházának, valamint a neki, a királynak alárendelt nép számára a lehető legjobb módon fog saját híveinek tanácsa értelmében; és hogy a püspököket, apátokat, grófokat és vazalokat tiszteletben fogja tartani, a tisztelet és megbecsülés mértékét ez utóbbiakkal szemben mindig ugyancsak a saját híveinek tanácsadása szerint alkalmazván. A koronázási eskü-minta ezen passusa képezi úgy a hogy az 1287-diki tanácsprivilegium megsemmisítése, vagyis 1348 óta, az államjogi alapját azon fölfogásnak, mely szerint Aragónia királya a kormányzás actusaiban az ő tanácsosainak véleményét meghallgatni, s azok

¹⁾ Ordination feyta por el muy alto e muy excelent princeps e senyor, el senyor don Pedro, el IV rey de Aragon de la manera como lo.s reyes de Aragon se faran consagrare ellos mismos se coronaran. Blancas, Coronaciones 117—152.

többségének tanácsadása szerint eljárni tartozik: mert az 1287-diki tanácsprivilegium megsemmisítése, vagyis 1348-tól egész le az aragoniai államnak mint sonverain független államnak megszűntéig, vagyis 1479-ig. midőn Aragónia Castillával egyesülve Spanyol királysággá lőn, oly törvény, mely a király tanácsosainak jogköréről s azok felelősségéről tüzetesen intézkedett volna, nem alkotott, forrásaink tanúságtétele szerint.

Csakis a Justiciára vonatkozólag alkotott IV. Pedro által tüzetes törvény, a mely ennek mint Aragónia főbirájának felelősségét körülményesen megállapítja vala: igen, elannyira körülményesen, hogy ha a Justiciát csakugyan oly értelemben lehetne a király tanácsosának tekinteni, mint őt pl. Prescott¹⁾ is tekinti, ez esetben bátran lehetne mondani, hogy Aragóniában legalább a király egyik, és épen legfőbb tanácsosának felelősségét IV. Pedro tüzetesebb törvény által állapította meg, mint a hogy ez a XIV. század, sőt a XY. század végéig is bárhol az európai szárazföldön megállapítva lett. Igen ám, de ha közelebbről tekintjük úgy a IV. Pedro által mint utódai által erre vonatkozólag alkotott törvényeket, mit tapasztalunk? Azt, hogy a Justicia felelőssége, úgy a hogy e törvények azt contemplálják, kizárólag bírói felelősség volt, legális bírói felelősség, a mely anyagilag a miniszteri felelősség modern elvének alkotmánytörténelmi előzményéül nem szolgálhatott.

A IV. Pedro által alkotott törvény értelmében a Justicia bíró maradt egyfelől a király, másfelől mindazon felek között, a kik magukat a király által jogaikban sértve érezték;

¹⁾ Prescott, Ferdinand and Isabella, p. 30: »In addition to these official functions, the Justice of Aragon was constituted a permanent counsellor of the sovereign, and as such, was required to accompany him wherever he might, reside. He was to advise the king on all constitutional questions of a doubtful complexion; and finally on a new accession to the throne, it was his province to administer the coronation oath; this he performed with his head covered, and sitting, while the monarch, kneeling before him bare headed, solemnly promised to maintain the liberties of the kingdom; a ceremony eminently symbolical of that superiority of law over prerogative, which was so constantly asserted in Aragon. Prescott nem nevezi meg a forrást, a melyből e helyütt merít.

e törvény a törvény örül állítja oda a Justiciát, hogy meg-
 óvja a törvényeket a hivatalnokok visszaélései ellenében és
 egyúttal az összes tisztviselők tanácsadójává teszi a Justiciát
 mindazon ügyekben, a melyekben bármi tekintetben is jogi
 kétely merülhetett föl a tisztviselők fölfogásában.

A Justicia minden oly esetben, a midőn csak kétely
 támadt a tisztviselők fölfogásában valamely törvényt, valamely
 -szokást vagy valamely szabadságot illetőleg, arra volt joga-
 sítva, sőt kötelezve, hogy nyolcz nap leforgása alatt tanácsot,
 azaz útmutatást, föl világos jtást, tájékoztatást adjon a kétely-
 ben levő tisztviselőnek, mihelyt ez hozzá a kételyben forgó
 kérdésben 3 nap alatt a törvény rendelete szerint fölszerelve
 folyamodott. Az eljárást magát is felfüggeszteni tartozott
 minden ily kételybe esett tisztviselő, és az ügy elintézését
 csakis akkor vehette ismét foganatba, midőn már a Justieia
 hivatalos tanácsadása hozzája leérkezett. Ha nem követte az
 ily tisztviselő a Justieia tanácsát, akkor bűnvádi eljárás
 indítatott ellene, a melyben maga a Justieia volt a bírő;
 felebbezésnek nem volt helye. Ha pedig maga a Justieia
 rendelt el vagy tanácsolt személyek ellenében vagy dolgokra
 vonatkozólag olyasmit, a mi az ország törvényeibe ütközött
 vagy az ország szabadságait megsértette: úgy ez esetben,
 föltéve, hogy ez által a Justieia valakinek a halálát, szám-
 űzetését, testi büntetését vagy szabadságbüntetését okozta, a
 Justicia szintén megfelelőleg halállal, száműzetéssel, testi
 büntetéssel vagy szabadságvesztéssel volt büntetendő, az
 okozott vagyonbeli kárt kétszeresen kellett megtérítenie, el-
 vesztette a hivatalát, sőt jövőre még a képesítvényét is úgy
 ezen, mint minden egyéb hivatalhoz; végűi elvesztette a király
 kegyét és kizáratott a király házából miként a törvény
 mondja, vagyis a királyi udvarból.

Hasonló büntetéssel volt e törvény értelmében sújtandó
 az a Justieia, a ki valakinek a halálát, száműzetését, testi
 büntetését, szabadságvesztését okozta az által, hogy elmulasz-
 totta az előírt 8 nap alatt megadni a kellő fölvilágosítást,
 útmutatást a kételybe esett tisztviselőnek; büntetést vont
 magára a Justieia még az által, ha hogy nem akart végzését
 hozni, midőn egyes bírák vagy egyéb tisztviselők ellen emelt

panaszokról volt szó, oly bírák és oly tisztviselők ellen emelt panaszokról, a kik az ország törvényei-, szokásai-, szabadságaiba ütköző módon jártak el személyekre vagy dolgokra vonatkozólag; valamint az által is, hahogy a Justicia valamely törvénybe ütköző parancsnak vagy fölhívásnak engedelmeskedett, vagy vonakodott kiadni a rendeletet valamely ítéletnek a végrehajtása ügyében, a mely Ítéletet ő magamondott ki valamely bíró vagy egyéb tisztviselő fölött, valamint az által is, ha nem tett meg egyáltalán mindent, a mit a törvény értelmében teljesíteni tartozik vala. A Justicia mind e büntetés azonban csak akkor hajtatik végre, ha már azt az országgyűlés határozatilag kimondotta.¹⁾ Ez tehát merőben bírói felelősségi törvény volt, a melynek ezen jellegén az 1352-ben esett módosítás sem változtatott. 1352-ben ugyanis a törvény oda módosítottatott, hogy ezentúl csakis a sobrajunteróknak, vagyis a bírói ítéletek és egyéb végzések végrehajtóinak tartozik a Justicia tanácsot adni, egyéb bírácoknak azonban csak oly büntető vagy magánjogi esetekben, a melyeket maga a Justicia is kételyt ébresztőkül vél fölismerhetni.

1371-ben törvény alkottatott, a mely épen oly büntetéssel sújtotta a Justicia jogkörébe jogosulatlanul beavatkozókat, mint a minővel a törvény sújtatni rendelte a hivatalos hatalommal visszaélőket. 1372-ben pedig törvény alkottatott, a melyben egyenesen kimondatott, hogy még akkor is érvénytelenek és semmisek mindazon rendeletek, a melyek a Justicia jogkörének gyakorlását egy vagy más concret esetben gátolni akarják, ha ezen rendeleteket maga a király vagy ennek legidősebb fia bocsátották ki; azok pedig, a kik ily rendeleteket kieszközöltek, kétszeres kárpótlással tartoznak a jogaikban sértett feleknek. Semmisek mindazon perek, a melyek ily rendeletek folytán keletkeztek és a törvényszabta büntetés sújtja azon bírácokat, a kik ily rendeletek alapján jártak el a perfölvételnél, tárgyalásánál vagy az ítélethozatalban.²⁾

¹⁾ L. az aragoniai »Törvénykönyv« 25-dik szakaszát. — Ezt a mozzanatot nagyon is félreértette a boldogult Ladányi Gedeon a maga érdekes értekezésében. L. saját értekezésemet a miniszteri felelősség eredetéről az akad. társad. értek. során 1882.

²⁾ L. az aragoniai »Törvénykönyv 25. sz. Ennyire ki volt mun-

Nevezetes az 1442-diki törvény is, a mely a Justiciát elmozdíthatlanná teszi élte fogytáig, még az esetre is, ha nemcsak a király óhajtaná őt elmozdítani, de még ha ő saját maga is óhajtana megválni állásától. Az » Aragóniái törvénykönyv« e törvény indokolásában hangsúlyozza, hogy a Justicia elmozdíthatlanságát azért kellett kimondani, hogy függetlenné tétessék az ő állása minden irányban, elannyira, hogy ne függjön az senki önkényétől.¹⁾

Nem szükség belemerülnünk sem a Justicia összes magán- és büntetőbírói funkcióinak elemezgetésébe, sem a forma del derechoba, meg a manifestatióba; sőt nem szükség itt még azon törvényekről sem megemlékezni, a melyek Aragóniában 1461-től, illetőleg 1467 óta a Justicia helyettesének, majd helyetteseinek állomását, ezek betöltési módozatát, jogkörét stb. érdeklőleg alkottattak; hisz ez tisztán bírói tisztre vonatkozik, tehát oly ügy- és jogkörre, a melynek történelmi fejlődéséből nem hárulhat a monarcha tanácsosai felelősségének kérdésére a múltban egyáltalán semmiféle tanulság.

Csakis a Justicia feleltre vonásának módozatait megállapító törvényekről kell néhány szót mondanom.

A Monzonban tartott 1398-diki országgyűlésen alkotott törvény a Justicia ellenében eljáró inquisitorokra nézve azt rendeli, hogy az országgyűlés 8 jelöltet állít föl és ezek közül a király szabadon választ 4-et, még pedig akként, hogy a négy országgyűlési rend közül mindegyikre essék egy inquisitor. E törvény szerint a bíráskodás joga azonban magát a királyt és

kálva a törvények uralmának biztosítására célbavett szervezet és alaki meg anyagi jog már a XIV. században Aragóniában. Jléltó vonás egy oly államhoz, melynek törvényhozása már 1325-ben, tehát II. Jayme alatt, eltiltotta a tortúrát, mint a mely »nem méltó egy szabad országhoz«. Egy ily állam alkotmányfejlődésében nem hihetetlen azután még az sem, a mit Blancas a Justicia jogkörének, illetőleg állambírói hivatásának eredeti megokolására nézve mond: »Ne quid autem damni detri-mentive leges aut libertates nostrae patiantur, judex quidem médius adesto, ad quem a Rege provocare, si aliquem laeserit, injuriasque arcere si quas torsián Reipublicae intulerit, jus fasque esto.« Blancas, Comment, i. h. L. a saját értekezésemet a miniszteri felelősség eredetéről M. t. Akad. Társ. ért. sor. 1882.

²⁾ Törvénykönyv 22.

az országgyűlést illeti meg. A négy inquisitor csakis vizsgálóbírói szerepre volt hivatva. Az 1467-diki országgyűlés azonban, mely Calatayudban tartott, törvényt alkotott oly értelemben, hogy az országgyűlés 17 inquisitort válaszszon sorshúzás útján, és e 17 inquisitor ne csak az előnyomozást, vizsgálatot teljesítse, de egyúttal maga e 17 inquisitor üljön bíróságot is a bepanaszolt Justicia fölött, szavazattöbbséggel hozván meg ítéletét, a mely azonban a törvény rendelete szerint mint az összes 17 inquisitor egyhangú ítélete volt promulgálandó.¹⁾

A legtüzetesebb részletességgel látjuk körülírva az »Aragóniai törvénykönyvében a vád alá helyezett Justicia fölötti eljárást minden legkisebb mozzanatában; annyi műgond nyilatkozik az ezen eljárást megállapító szabványokban, hogy az ember szinte bámul, hogy hogyan bírt ezen kicsi ország törvényhozása ily finomul árnyalt utakat és módokat kieszelni a XIV. és XV. században.

Rendkívül érdekes ezen eljárás képe, úgy mint ez az 1467 óta alkotott törvények szövegében egybeállítva és Zurita által kiszínezve vagyon: de jelen értekezésem keretén belül mindez csak közvetve lenne értékesíthető, a mennyiben itt nem a modern miniszterek elődeiről, az uralkodó politikai tanácsosairól, hanem a Justiciáról és ennek felelősségéről, tehát kizárólag bírói felelősségről és feleletrevonásról vagyon szó. Csakis annyiban játszik ez bele a miniszteri felelőség alkotmánytörténelmi előzményeibe, a mennyiben a Justicia feleletre vonását nem egy szűkebb körű, hivatásszerűleg rideg bírói forum, nem valamely minden politikai funkciótól távol álló független és állandó törvényszék eszközölte, hajtotta végre, hanem egy politikai testület, még pedig a legnagyobb politikai testület, a mely monarchiában képzelhető, t. i. maga a souveraine jogokat gyakorló országgyűlés. És e részben csakugyan fontos előzmény a 4, majd 17 inquisitor állomása betöltésének mikéntje, valamint jogköre is: átment ezen eljárásból nem egy elem még a modern törvényhozások alapon-

¹⁾ Az aragoniai Törvénykönyv 78 stb. szakaszaiban bőven leírva találjuk ezen egész eljárást, mely oly annyira jellegző Aragónia államéletére nézve.

dolatába is, midőn arról volt szó, hogy a képviselőház által vád alá helyezett miniszterek fölött oly esküdszék üljön bíróságot, mely a felsőház által ennek kebeléből vagy mindkét kamra kebeléből alakíttassák.

IV. Pedro, a ki a Justicia jogkörét oly bölcs belátással szabályozta törvényhozás útján, nem sokára saját maga is oly helyzetbe jött, a melyben bebizonyíthatta úgy a kortársak mint az utókor előtt, hogy lelke legjobb meggyőződése szerint járt el ama törvény megalkotásánál és még akkor sem vonakodik azt megtartani, ha ennek az általa alkotott törvénynek az éle az ő saját királyi személye ellen fordul.

Midőn IV. Pedro Sibilía de Forciát, egy cataloniai nemes leányát nőül vévé (1380), első nejétől született egyik fia Juan infans már Aragónia fő kormányzója volt. A mostoha azonban annyira üldözte e derék hercezeget, hogy még azt is keresztülvitte a királynál, hogy ez őt törvény ellenére fő kormányzói állásától nagy hirtelen megfosztotta. Juan infans most ugyancsak a saját apja által alkotott törvény alapján a Justiciához folyamodott jogsérelmének orvoslásáért, megnyerte a Firma del derechót és a Justicia, Don Domingo Cerdan, ítéletileg kimondotta, hogy Juan infans fő kormányzói állásától törvényellenesen fosztatott meg. tehát visszahelyezendő hivatalába. Egyúttal elrendelte a Justicia, hogy a neki régi szokásként kiszolgáltatót inhibitorius levelek az egész országban kihirdettetvén, a fő kormányzói hivatal összes ügyei azonnal ismét Juan infans nevében viendők. A király neió tett semmi ellenintézkedést; beleegyezett az infans visszahelyeztetésébe hallgatagon.

IV. Pedro után következett kia I. Jüan (1387(1395). A tanácsosok felelőssége elvének érvényesítésére az ő uralkodása alatt csak az történt, hogy az aragoniai országgyűlés, az alkancellár Ramon de Francia és a Justicia Domingo Cerdan által fölhívta a királyt, hogy alakítsa át udvarát, bocsássa el Carroza de Villarayutot, ezt a veszélyes úrnőt, a kinek tanácsára inkább hallgat a király még kormányzati dolgokban is, mint bármely más tanácsosáéra, a minek folytán azután nem csak a közérdek szenved csorbát, egyesek megkárosítást, de a törvények is megszegetnek. Juan király hosszas vonakodás

után csakugyan megszívlelte a rendek fölszólalását és elbocsátottá a nevezett udvarhölgyet.¹⁾ Tehát a Lord Palmerston postulatumnak is megvan a maga előzménye Aragónia történelmében.

Fernando²⁾ (1412-1416) szintén figyelemben tartotta tanácsosainak nézeteit, véleményét, sőt még tanácsadásait katonai ügyekben is, a nélkül, hogy erre őt egyéb törvény kötelezte volna, mint a koronázási eskümintának fönt idézett, általánosságokban mozgó passusa. A barcellonai küldötteknek pedig, midőn ezek öröklött előjogaik és szabadságaik teljes épségben tartását követelték, Fernando azt felelte,³⁾ hogy szigorúbban járt volna el irányukban, ha a tanácsosai nem ajánlottak volna neki egyelőre még némi mérsékletet a cataloniaiak irányában. A király tehát itt tanácsosaira hivatkozik, de csak azért, hogy az ő egyéniségének tekintélye csorbát ne szenvedjen. Az ily hivatkozás bizonyára nagyon kevésbé alkalmas azon nézetnek beigazolására, a mely nézet felelős tanácsosokat vél fölismerhetni Fernando korában is.

V. Alonso (1416(1458) 'határozottan visszautasította a cataloniaiak és valenciaiak azon kérelmét, hogy a király bocsássa el a castillaiakat az ő udvartartásából. Ámbár az aragoniai rendek egy része — többek közt Zaragoza követői is — támogatták ezen kérelmet, V. Alonso azt felelte nekik, hogy ő bizony az ő atyja hű szolgáit nem fogja azőkedvökért elbocsátani és igyekezni fog ugyan bölcsen kormányozni, de ez nem azt jelenti még, hogy a kérelmező rendek belátása szerint kormányozzon.

Ennyire távol állott Aragónia ezen királya is még attól

¹⁾ Zurita, Annales de la corona del reyno de Aragon X, 40 — 56. — Blancas, Comment. 673. - Carbonnei 100, IV. Pedróra vonatkozó-ítélete nagyon is előnyösen hangzik ahhoz képest, a mit az ő keményszívűségét illetőleg azok utódai várhattak volna, a kiknek a szájába - az epilai csata után — izzón folyó harangérczet öntetett.

²⁾ Zurita, Annales XII, 1—60.

³⁾ Zurita, Annales, i. h. a hús és egyéb élelmi czikkekért fizetett fogyasztási adó, helyesebben királyi illeték kérdése fölmerültének alkalmából érdekesen írja le, hogy mint rendelte magához és mint dorgálta meg Barcellona város első tanácsnokát Fernando. De a tanácsnok sem volt rest a királyt esküjére figyelmeztetni.

a fölfogástól, a mely az alkotmány-politikát és alkotmányjogot ott, hol a tanácsosok felelőssége ez utóbbiban gyökeret vert, szükségkép átlengi.

Míndezek tehát nagyon kevésbé bizonyíthatnának azon föltevés mellett, hogy az 1287-diki privilégium megsemmisítetése óta Aragóniában a király tanácsosainak felelőssége részét képezte volna az alkotmányjognak; sőt a legutóbb fölhozott adat egyenesen ellene szól az ily föltevésnek.

Van azonban mégis némi nyoma annak, hogy a XV. század második felében, ha nem is magában Aragóniában, hát legalább Catalufiában, a mely reálunióban állott ez idő szerint Aragóniával, élt a rendekben az a köztudat, hogy az uralkodó actusaiért tanácsosai felelősek. TI. Juan alatt történt ugyanis, aki 1458—1479-ig uralkodott, hogy Cataluna rendei, különösen pedig Barcelona város polgárai szerfölött fölháborodának a király azon tette fölött, hogy ez tulajdon fiát, Carlos infanst, Leridába hívatta és itt mint olyat, a ki tulajdon atyjának és királyának élete ellen összeesküvést sző, bebörtönöztette. Carlos infans e részbeni ártatlansága felől egész Aragónia s egész Cataluna meg volt győződve; épen ezért valóságos zivatar tört ki, midőn híre ment az infans elfogatásának. Aragónia és Cataluna rendei követeket küldöttek azonnal a királyhoz, hogy bocsássa szabadon Carlos infanst. De a király visszautasította kérelmüket, daczára annak, hogy a követek arra utaltak, miszerint az infans elfogatása nem volt törvényszerű. Alig érkeztek vissza a követek Barcellonába : a hír, melyet a király viselkedése felől hozzájuk hoztak, föllázította a várost. Barcellona tanácsa fegyverre szólította Cataluna népét; fölszereltek rögtön egy hajóhadat és útnak indították a sereget, hogy *hadat viseljenek a király rossz tanácsosai ellen*. Nem a király ellen, annyira nem a király ellen, hogy e sereg a közös uralkodónak, Aragónia királyának zászlói alatt vonult ki a hadjáratra; ¹⁾ mondom

¹⁾ Castillo 48 idézve Schmidtnél, 365.1.; Carbonell, Chronica o hystoria de Espanya. 231. — Marineus Siculus XIII, 415. Ezen nevezetes fiatot alig vették figyelembe azok, a kik eddigelé alkotmánytörténelmi kísérleteket írtak a király tanácsosai felelősségének történelméről. Hl. ö-K.jl., V. Mohl, Ministerv. és Hallam i. h. L. saját ért. 1882.

nem a király ellen, hanem csakis ennek rossz tanácsosai ellen. A király pedig meghökkenve a történetken, csakugyan szabadon bocsátotta Carlos infanst.

Íme tehát egy nyoma annak, hogy Catalura rendei, különösen pedig Barcellona polgárai, nagyon is bírtak érzékel a tanácsosok felelősségének elve iránt a XV. században ?

Vájjon mi ápolta bennük ezt az államjogi érzéket? Annak nem találjuk semmi nyomát forrásainkban, hogy Catalunában valaha is tüzetes törvények alkottattak volna az uralkodó tanácsosainak felelősségéről; sem Capmany y Monpalan, sem Carbonell nem szólnak erről; Desclotot¹⁾ sem idézi senki ily értelemben: de azért mégis nagyon lehetséges, sőt valószínű, hogy ha 1287-ben oly tanácsprivilegiumot bírt kieszelni az aragoniai Anion a tanácsosok felelősségének irányában: a jogtudósokban és jogi írókban bővelkedő Catalúia, a Jayme de Mont-Jui és a Jayme de Calicio hazája még inkább bírt és igyekezett is törvényhozásilag rendelkezni a tanácsosok felelőssége tárgyában. Nem csak Aragónia közelsége, nem csak az a réalunio, a melyben Catalonia ez utóbbival századok óta állott, de maga a catalan népnek ismeretes szelleme, szabadságáért rajongó, s határozottan a jogegyenlőség felé törekvő hajlamai terelhették a cataloniai törvényhozást ily irányba. Nevezetes góczpontja volt ezen törekvéseknek Barcellona. e nagy összeköttetésű, dúsgazdag és művelt tengeri kikötőváros: hisz nem csak hogy e város tanácsa szokott századokon át a leghatásosabban szembeszállni mindazokkal, még Aragónia királyaival is, ha ezek a catalan államjogot megsértették, hanem e város tanácsa volt az, a mely, alig egy évre a Carlos infans szabadon bocsáttatása után, midőn ez utóbbi állítólag mérgezés következtében meghalt, minden réaluniót, minden' államjogi köteléket föl akart mondani az aragon monarchiának és Barcelionát, a nagy olasz városok mintájára, szabad köztársasággá akarta átalakítani!

A hol ily szellem uralkodik, ott — mindig a XIV. és XV. századról szólva — ott csakugyan nagyon valószínű, hogy

¹⁾ Historia de Cataluna de las empresas hechas en sus tiempos por los reyes de Aragon hasta la muerte de Don Pedro el grande. (Cervera spanyol fordítása 161 l.)

a törvényhozás nem hagyja megelőzni magát kevésbbé művelt szomszédai, az aragonok által, az uralkodó tanácsosai felelőségének érvényre emelésében. Ha nem bírjuk positiv nyomait a catalan törvényhozás ily irányú kezdeményezésének, ez inkább a ránk szállott források hiányos voltában lelheti az okát, mint bármely egyéb mozzanatában Catalonia alkotmán y-történelmének.¹⁾

Castilla alkotmánytörténelmének jellegző vonásairól megemlékeztem a miniszteri felelőség eredetéről szóló 1882-diki akadémiai értekezésemben; most a fönnebbieket kapcsán csak azt kívánom még hozzáadni, miszerint szemléljük ugyan annak a nyomát a forrásokban, hogy Castilla királya tartozott — legalább a XV. század folyamában — figyelembe venni az ő tanácsosainak, illetőleg ezek többségének nézeteit, véleménynyilvánítását, tanácsadását: de hogy e tanácsosok felelősége Castillában valaha is törvényben lett volna kimondva, ennek nyomát sehol sem találhatni. így állítatik Castilla királyáról, IV. Enriqueről, hogy midőn neki Aragónia rendei a koronát följánlották, oda nyilatkozott volna, miszerint ő ez ajánlatot, Aragónia följánlott koronáját elfogadja, mert az Ő (castillai) tanácsosainak többsége is hasonló értelemben nyilatkozott. Ez jellegző vonás, midőn egy XV. századbeli monarchiáról van szó: de ebben a jellegző vonásban még nem rejlik benne szükségképen a tanácsosok politikai felelősége is, a mint hogy ezen megkülönböztetésre egyéb középkori monarchiák analogonai nagyon is élénken emlékeztetnek.¹⁾

De térjünk most már át Magyarországra. 1882-ben a t. Akadémia előtt tartott értekezésemben tüzetesen méltattam III. András királyunk 1298-diki tanácstörvényét, ráutalva azon nevezetes helyre, mely e kora törvényünk emlékezetét az európai alkotmánytörténelemben benső jelentőségénél fogva megilleti.³⁾

Az már most a kérdés, minő viszontagságokon ment keresztül ezen 1298-diki törvényünk megalkotása óta a király

1) L. a 2. alatt i. m.

2) Castillo, Chronic. 68. kv.

3) L. A miniszteri felelőség eredete Magy', tudom. Akad. Társ. ért. 1882.

tanácsosai felelősségének államjogi kérdése, le azon időpontig, a melyben II. Ulászló királyunk alatt egy egészen új, csaknem azt mondhatni az akkori időkhöz mérve, hogy rendszeres törvényczikk alkottatott a király tanácsosainak felelőségéről, és másodsor, hogy minő helyet foglalhat el államjogi beleitekenél fogva az európai alkotmánytörténelem megfelelő phasisaiban II. Ulászló ezen törvénye?

A mi a kérdés első felét illeti: erre csak nagyon szegényes feleletet lehet adni manapság fölszinen levő forrásaink elégtelensége miatt.

Valljuk be őszintén, hogy államjogi irodalmunk termékei sem számra, sem tűzetességre, sem az államélet különböző ágazatainak megfelelő sokoldalúságra nézve a korábbi századokban sohasem állottak arányban azon életerőben gazdag élénkséggel, a melyben maga a gyakorlati alkotmányos államélet hazánkban az illető századokban folyton pezsgedezett. Szakadatlan hadviselés, majd csakhogy nem örökös belvillongások, a sok csapás, mely a török hódoltság folytán nemzetünkre, főleg pedig annak értelmiségére nehezedett, mindez kimagyarozhatja ugyan némileg a hazai államjog tudományos, irodalmi művelésének elhanyagolását a legutóbb lefolyt századokban : de teljesen még sem képes kimenteni. Mert ha csak egy tizedrészét szentelték volna III. András kora óta hazai komolyabb politikai történetbúváraink, történetíróink és jogtudósaink összes irodalmi munkásságuknak a hazai államjog legfontosabb kérdéseinek: akkor tán jórészt egészen más világításban, de minden esetre kevésbé hézagos képletekben láthatnák most elvonulni lelki szemeink előtt a magyar alkotmány fejlődését, mint a hogy ezt tényleg a ránk szállott forrásokból merítve szemlélhetjük.

Többet mondok, maga az államhatalom sem sokat törődött azzal, vajjon történelmileg fejlődött alkotmányunknak szükségkép történelmi kritikám szoruló legfontosabb jogi mozzanatai kellő szakirodalmi ellátásban részesülnek-e? Nem a török háborúk és nemzeti szabadságharczok, jórészt vallás-háborúk által végig zaklatott nemzedékek fölött uralkodott államhatalomra teszem ezt a megjegyzést, de azon államhatalomra, a mely a szatmári béke óta belháborúk által nem

zavart közállapotaink rendezésére volt utalva. III. Károly nevezetes reformokat hozott be államintézményeinkbe, ez tagadhatatlan, művét folytatta Mária Terézia: de vajjon megtörtént-e az, a mi ugyancsak a XVIII. század folyamában már rég gyökeret vert szokás másutt volt, az államélet nem messze történelmi múltjának, de megtestesült jelenének irodalmi nyilvántartására?

Európa legtöbb államában szokásos volt már akkor az állami Schematismus, mint hivatalos tanúságtétele a kormány államférfiúi műveltségének és az államszervezet irodalmi nyilvántartására irányuló buzgalmanak. Schwarzkopf már 1798-ban egy egész könyvet adhatott ki Berlinben az európai államschematismusok irodalmáról, annyi állam kormánya gondozta volt már akkor ezt az ügyet Európázerte.

Hazánkban a kormány nem gondolt ilyesmire. Hivatalos államschematismus nem létezett itt mi nálunk egész 1788-ig; akkor is az egyetemi nyomda vállalata volt inkább, mint az államkormány kiadványa. A mi kormányaink a XVIII. század folyamában ilyesmire nem gondoltak és így megtörtént tényleg az az anomalia, hogy Magyarország tisztii névtárának kiadását 1728-ban egy élelmes pozsonyi könyvkötő, valami F. Dominik Spaiser, mint nyerészkedési vállalatot kezdeményezte és 1788-ig folytathatta a nélkül, hogy ezen vállalatának valamely hivatalos színezetű vetélytársa akadt volna; nem, 60 éven át folytatta e nyerészkedési vállalatát a pozsonyi Spaiser-czég, és nem a m. kir. udv. cancellaria, nem is a m. kir. helytartótanács, hanem csakis egy győri magánvállalkozó, J. A. Streibig csinált neki némi concurrentiát.

Első pillanatra jelentéktelen mellékkörülménynek látszik; de közelebről tekintve, nem kevésbé jellegző, mint az az -elutasítás, és ezen elutasításnak a hangja, a melyben épen a francia forradalom emberjogokat proclamáló hevélyeivel egy időben együtt ülésező rendi országgyűlésünk a jórészt elvesztettnek hitt, vagy nem is sejtett régi magyar törvények nyomait oly hangyaszorgalommal és szakértelemmel kibúvárló *Kovachich Márton Györgyöt* részeltetni jónak látta, midőn ez pótolhatatlan becsű alkotmánytörténelmi munkáinak kiadásáért ezen rendi országgyűlésünkhöz folyamodott. Persze

Kovachich abban az időben, midőn folyamodását benyújtotta, mindössze is csak holmi alantas tisztviselőcske, kir. kamarai írnok volt!

Ott, hol ily dolgok történhettek még a XVIII. században, sőt tekintettel Kovachich újabb folyamodványára, még a XIX. század második évtizedében is: ott azután ne csodálkozzunk, ha a korábbi századok, a könyvnyomtatás áldásait még nem élvező századok törvényhozási actusainak még oly kérdésekben is vajmi könnyen nyoma vesztetett, a mely kérdések az alkotmányjog legfontosabb elemeit érintették. Ne csodálkozzunk, ha nem tudunk manapság a király tanácsosai felelősségének tárgyában III. András halálától le egészen II. Ulászlóig egyebet, mint azt, hogy Mária királyné fogsága idején Budán gyűlés tartatott 1386-ban, és ez a gyűlés azt határozta, hogy a királyi felség az ő tanácsosainak tanácsát követni tartozik, a rossz tanácsadók pedig kizárandók a tanácsból,¹⁾ ezen fölül megtudjuk legfőlebb még azt, hogy a, Knauz Nándor²⁾ által fölfedezett temesvári országgyűlési, decretuma Zsigmond királynak (1397) az Arany Bulla azon pontján, mely a várispánok felelősségét rendeli vala el, nevezetes módosítást tesz, elrendelvén a ránk csonkán szállt szöveg szerint, hogy »A nádor pedig, az országbíró, a bánok és várispánok, a kik a király által rájuk bízott hivatalt nem kellően viselték s nem különböztetik meg vármegyéjük népét., a nemeseket és más állapotú embereket, ha ez rájuk bizonyodik« és mozdíthassanak el csúfosan hivataluktól. Amit ezen fölül Zsigmond egyik-másik törvénye a tanácsosokra vonatkozólag magában foglal., az semmiképen sem eshetik a politikai felelősség rovata alá.

Albert király pedig éppen az. ellenkező utat követte: nem a király tanácsosait tette felelőssé az ő decretuma, hanem a nádort tette államjogi bírónak, majd csak hogy nem az aragóniai Justicia mintájára.

Fontos, mondhatni ezen egész időszakban az 1386-diki határozat és a Zsigmond-féle Bulla-módosítás mellett még a

¹⁾ Szlemenics VII. 233—4.

²⁾ M. tör. tár 111- 191. kv. Hl. ö. Ladányi I, 228—9.

legfontosabb az, hogy I. Ulászló 1440-ben az országgyűlés határozatából III. András királyunk 1298-diki törvénycikkét újból törvényerőre emelte. E szerint az 1298: t.-cz. 23. pontja, mely azt rendeli vala, hogy az, a mit a király a melléje rendelt tanácsosok hozzájárulása nélkül rendel, érvénytelen legyen, I. Ulászló alatt 1440-ben, másfélszázados szünetelése, helyesebben elhalása után, ismét államjogi érvénybe lépett: hogy volt-e kellő hatálya a gyakorlati alkotmányosságban, e felől, megvallom, nem bírok történetíróinkból s egyéb forrásainkból magamnak kellő eligazodást szerezni. Egy azonban bizonyos, és ez az, hogy III. András e nevezetes törvényének újból érvényre emelése, — vagy mint a régiek itt helytelenül mondják, megerősítése, ha egyéb czélt nem is ért el az alkotmányosságban, elérte legalább azt, hogy ébren tartotta a köztudat és az értelmiség jogérzékét a király tanácsosai felelőségének nagy postulatuma irányában. Az 1444: II. tv.-cikk azonban sehogy sem válhatott e postulatum kielégítésének előnyére.

Hunyady János kormányzósága alatt szintén tanácsot adtak az 1476-diki országgyűlésen a rendek a felségjogokat gyakorló kormányzó mellé, sőt ennek ellenőrzésére: de hogy mért nem lehet ezen törvénycikkét, valamint az 1454-diki tanácstörvényt sem betudni a király tanácsosai felelőségéről alkotott törvények sorozatába, ezt kifejtettem a miniszteri felelőség eredetéről szóló 1882-diki akadémiai értekezésemben.

Tetőpontját a tanácsosok felelőségét elrendelő régi magyar törvényhozás, kétségen kívül, II. Ulászló 1507-diki decretumában éri el. Megérdemli, hogy vele és előzményeivel tüzetesebben foglalkozzunk.

Rendkívül sajnálhatjuk úgy egyáltalán az alkotmánytörténelem, mint tüzetesen hazánk államintézményei múltjának szempontjából, hogy nem bírnak valamelyes irodalmi terméket egykorú magyar jogtudós tollából a II. Ulászló korából a tanácsról, különösen pedig a tanácsosok felelőségéről alkotott törvénycikkekről, valamint ezen intézménynek gyakorlati működéséről. Mert a monarcha tanácsosainak felelősége, különösen pedig e tanácsosok *politikai felelősége* abban az időben, a XVI. század első évtizedében sehol, Európa egyet-

lenegy szárazföldi államában sem volt ily tüzetességgel törvénybe iktatva, mint ahogy ez tényleg és de inre megtörtént Magyarországon az 1507-diki országgyűlésen. Maga a törvény szövege előttünk áll ugyan; mint mindenki tudja, ott pompázik a »Corpus Juris«-ban: de csakis általános tanulságokat vonhatunk le ebből a »Corpus Juris«-ba belejutott szövegből; részletes értesülést oly módon, hogy ezen intézménynek teljes államjogi képe tisztán lebegne manap szemeink előtt, ilyen részletekbe behatoló és már magának a dolognak lényegére nézve fölvethető kérdések minden fontosabb mozzanataiba világot árasztó értesülést nem szerezhetünk ma már magunknak, a tudománynak, illetőleg az európai alkotmányjog történelmének igen nagy kárára.

Pedig élt, alkotott és írt abban az időben hazánkban egy férfiú, a kinek a nevét századok óta ép oly sűrűn vagy talán még sűrűbben vették ajkaikra Kárpátoktól Adriáig a jogtudósok, történétírók, bírák, ügyvédek, perlekedő felek és a még ki nem keresett örökségről álmodozók légiói, mint a hogy ajkaikra veszik évtizedek óta a legnépszerűbb költőnk, Petőfi nevét a magyar nemzeti irodalom barátai.

Egy codificator. a szónak XVI. századbeli értelmében, a kinek a művét kegyelettel fogja környezni a hazafias tudomány szeretet, míg csak magyar elmét melegen fog érdekelni a jogtörténet. A »*Tripatitum*« elévülhetetlen nevű szerzőjét. *Werböczt* értem, a ki benne élt a II. Ulászló törvényhozásának legbensőbb munkakörében úgy is mint előkelő jogtudós, úgy is mint a bírói hatalom egyik jelentékeny állású közege. Minő fény özönlenék most a régi Magyarország ezen örökre emlékezetes intézményére, a király tanácsosainak felelősségére, ha Werböczy ösztönzetet érzett volna magában tüzetes munkában tárgyalni akár a történelmi előzményekkel együtt, akár ezek nélkül a tanácsra és a tanácsosok felelősségére vonatkozó törvények megalkotásának történetét, és miután senki nem ismerhette jobban nálánál a törvényhozás intencióját, azok valódi államjogi és politikai jelentőségét.

Werböczy halhatatlan szolgálatot tett hazájának, midőn megírta a maga »*Hármas könyv*«-ét: de nemcsak hogy külön, hogy ily tüzetesen államjogi munkával nem gazdagította hazánk

jogi irodalmát, hanem még »Hármas könyv«ének tervezetét is oly alaprajz szerint építette föl, a mely egyáltalán már a maga teleológiájánál fogva kizárt a maga keretéből minden érdemleges államjogi méltatást, rendszeres összefüggésben és komolyabb mérvekben. A magyar államjognak nem egy sark-tételét mint anyaforrás maiglan is a Werbőczy »Hármas könyve« tartalmazza; megbecsülhetetlen tárház e XVI. századbeli munka egyáltalán a maga nagy számú államjogi vonatkozásainál fogva: ámde ne feledjük, hogy Werbőczy mind ez államjogi tételeket, pl. a személyjogok tárgyalásában a nemesek államjogi természetű jogait,¹⁾ csakis azért szövi bele e munkájába, mert azok az általa felölelt magánjogi mozzanatoknak részben alapvető, részben lényegesen kiegészítő részét képezik, elannyira, hogy ezen államjogi mozzanatok kidomborítása nélkül a mű teleológiája — különösen az akkor még Európaszerte dívó, köz- és magánjogot elegeesen tárgyaló jogirodalmi chablonok értelmében — érzékeny csordát szenvedett volna még a maga magánjogi horderejére nézve is. Adhatott volna, ugyan Werbőczy — a régi spanyol hason természetű munkák példájára — egy rendszeres vázlatot Magyarország államjogáról, s ezen vázlatban tüzetesen szólhatott volna a tanácsról és ugyan nem csak a tanácsot megillető tiszteletről, miként ezt teszi, de a tanácsosok felelősségéről is. ha másutt nem, hát a »Bevezetés«-ben: ámde Werbőczy inkább beszél Homerosról, Hesiodosról, inkább idéz a római költőkből és a szentatyákból, sem hogy egy ily államjogi vázlattal igyekezett volna amúgy is örökbecsű munkájának értékét még e tekintetben is kifogásolhatatlanná tenni. Nem osztom nem rég elhalt jelesünk : Dell Adami Eezső túlszigorú kritikáját a Werbőczy jogtudományi önállóságának mértékét és tudományos láthatárát illetőleg; mély meggyőződésből csatlakozom én is azokhoz, a kik korához képest magas színvonalon látják a »Tripartitum« szerzőjét: de ha azt látom, hogy pl. Werbőczy az országzászlóokról csak azért mond el az I. könyv 94-dik czimében egy rövidke államjogi excursiót, hogy utána tehesse, miszerént az »országzászlók

¹⁾ Tripartitum. Pars I. Tit. 9. stb. — így a főpapak és egyéb egyházi személyek kódolási kötelezettsége, stb.

özvegyeinek hitbér és jegyajándék fejében száz márka fizetetik» — tehát csakis mintegy kiegészítésül az előző 93-dik címnek, a mely a hitbér — és a jegyajándékkal foglalkozik: ha, mondom, azt látom, hogy Werbőczy meglehetősen belemegy egy helyütt azon államjogi kérdésnek fejtegetésébe is, hogy a pápa az egyházi javadalmak adományozására nézve az országban magának semminemű hatóságot azaz felségi jogot ion nem tartott a megerősítésen kívül, és azután a következő czimben azt tárgyalja, hogy a főpapok és egyéb egyházi személyek kivétel nélkül hűségi hódolatra kötelesek a király irányában, világi birtokaikra nézve pedig világi bírák előtt tartoznak törvényt állani, és mindezt csak azért szövi be épen ezen a helyen — az I. Részben, mert a következő czimben a királyi adományokról és azok nemeiről akar szólni, a minthogy a nemeseknek törvény útján kívüli le nem tartóztatását és az Arany Bulla végzetterhes felkelésjogi záradékát is csak azért szötte be, mert ezeket az állampolgári, államjogi jogokat — mint ma mondanék — mint magánjogi jogokat tekintette: akkor minden nagy kegyeletem mellett mégis be kell ismer-nem, hogy legalábbis hiú álmodozása a régmúlt idők lehetőségein merengő honfiúi kebelnek mint valószínű alternatívát föltenni, hogy Werbőczy *csak ami* nem szötte bele az 1507-ben alkotott tanácstörvény elemeit az ő »Hármaskönyv«-ébe, inert ekkor nem remélhette volna a Várdai Pál prépost, Batthányi Benedek várnagy, Ellyewelleghi János nádori, Bellyén Albert, Bolvár Pál személynöki itélőmesterek, Gibarti Keserű István alnádor, Mekcsei György titkár, Zobi Mihály és Domhó Pál törvényszéki esküdt bírák s Petróczy Henczelffi István kh. ügyigazgató által »elolvasott, átnézett, megvitatott és megvizsgáltatott törvények és helyben hagyott szokások helyei rendben és kellő módon írott« voltának ³⁾ elismertetését, és ennek folytán úgy a Rendek általi elfogadtatását, mint II. Ulászló általi szentesíttetését, — vagy pedig csak azért nem, mert ő már mint szerző nem tartotta volna ildomosnak ily tanácstörvények elemeivel tarkáztatni egy oly munka szövegét,

³⁾ A »Tripartitum opus juris consuetudinarii regni Hungariae« meg- érdemelne annyi, túlnyomórészt magánjogi és perjogi méltatás után még; egy alapos, és rendszeres, kimerítően államjogi kritikát is.

a mely már maga czimében és kizárólag a »Tripartitum opus juris *consuetudinari*« kifejezéssel igyekszik annak tartalmi lényegét jelzeni.

Legyen bárhogy, annyi tény, hogy Werbőczy munkájából a tanács szervezetét és a tanácsosok felelősségét illetőleg fölvilágosítást nem nyerhetünk és nem nyerhetünk más kortárs művéből sem: így azután kénytelenek vagyunk későbbi századok jogirodalmi termékeiben kutatgatni ily fölvilágosít.: kommentarok vagy legalább scholionok után: kötelelességszerű fáradozás, a mely azonban épen nem kecsegtethet alkotmányjogilag számba vehető eredménnyel, a minthogy a politikai pártszenzendély miatt, a mely a XVI. és XVII., sőt XVIII. századbéli, e tárgy körül forgó országgyűlési törekvéseken mindkét részről elümlik, nem tarthatjuk biztos kalauznak a II. Ulászló tanácstörvényének minden oldalról alapos megismeréséhez ezen aspiratiók írott nyomait sem.

De térjünk most már át II. Ulászló tanácstörvényeire.

II. Ulászló már ó diplomában arra kötelezte magát, hogy »9. §. Midőn Magyarországon leszünk, tanácsosaink, cancellárjaink, királyi udvarunk tisztjei magyarok lesznek. 10. §. Midőn, (azaz valahányszor) Magyarország s az ennek alávetett Részek ügyeiről lesz szó, csakis magyar tanácsosokkal fogunk tanácskozni és határozatot hozni; "idegeneket nem bocsátunk ezen tanácsba. 11. §. Az egyéb javadalmakat, különösen pedig az érsekségeket, püspökségeket, apátságokat, prépostságokat csak is magyaroknak, vagy a magyar korona alattvalóinak adjuk, ezeknek is csak az ország főpapjai, bárói és *tanácsosainak* határozottan kijelentett megegyezésével és akarásával, adjuk pedig érdemes egyéneknek.« (Item, quando de Rebus et Negotiis Regni Hungariae, aut partium sibi subjectarum agetur, non cum aliis, praeterquam cum Hungaris Consiliariis tractemus et consultemus, et alios Forenses aliasque nationes ad talem consultationem. taleque consilium non admittemus. — 11 §. Item quod bénéficia ecclesiastica. praesertim vero Archi-Episcopatus, et Episcopatus, Abbatias, Praepositorum caeterasque Praelaturas. non nisi Hungaris, vel qui sunt Coronae ab antiquo subjecti. absque expresso consensu et *libera ac spontanén* voluntate Praelatorum et Baronum. *Refiniqué*

Consiliariorum conferre valeamus: Conferamus autem personis probis et benemeritis.¹⁾

Ezen pontozatokat majd csak bogy nem szóról szóra átvették a Rende az 1492-diki országgyűlés által alkotott törvényeikbe. Ugyanis a II. Ulászló alatt alkotott 1492: 6 t.-czk azt rendeli, bogy míg a király (II. Ulászló) Magyarországon maradni fog, a tanácsosok, a kancellár, a kincstárnokok, a kamarások, az asztalnok, a pohárnok, a megyei ispánok és valamennyi hivatalnok, a nagyobbak úgy mint a kisebbek, magyarok legyenek, miként néhai felséges Lajos boldog emlékü király úr idejében is szokásban volt és meg is tartatott, s ennek'kapcsán a 7. t.-czk, hogy »midőn Magyarország és az alárendelt tartományok tárgyairól s dolgairól végzés hozatik, ne másokkal, hanem csak is magyarokkal értekezék és tanácskozzék és másokat, külföldieket, idegen nemzetbelieket ily értekezletekhez és tanácskozásokhoz oda ne bocsásson.« (Et quando de rebus et negotiis regni Hungariae ac Partium sibi subjectarum agetur; non cum aliis. praeterquam cum Hungaris Consiliariis trautet et consultet. et alios Forenses, aliasque nationes ad talem consultationem, taleque consilium non admittat.)

Közelebb jön a tanácsosok felelősségének kérdéséhez az a törvényczikk, a mely az akkori legfőbb törvényszék elemeit hozza szerves egybefüggésbe a királyi tanács szervezetével és ügykörével. E törvényczikk így hangzik:

1498 : 7. Hogy a királyi felség oly ügyekben, a melyek általában az egész országot érdekelni, illetni látszanak, az érintett 16 nemesek közül 8-at mindig a tanácsba vegyen. 1. Azon nemesek pedig tartozandnak szigorúlag esküt tenni, hogy azon tanácsban mindeneket híven és a titkot jól megőrizve, és az országnak közjávára és hasznára fognak tenni és intézni.«

E szerint a király tanácsában állandóul helyet foglaltak az ország fensőbb bírái, a mi az akkori idők szellemében Európaszerte szokásban volt, lévén a bírászkodás oly államhatalmi functio, a mely mellett a tüzetes közigazgatási ügykör alig talált még külön magasabb fokú orgánumokra. Ennek tüzetesebb megszervezésére szolgált a következő rendelkezés is: 1500: 10. »In judiciis Regni et consilio *huius* Regis,

quotetquae personae interesse debuerint. — ? »— «Item pro clariori explanatione Articulorum, secundi, sexti et septimi, minoris Decreti, sancitum est: §. 1: Quod ultra illos sedecim juratos Assessores, iudicio interesse debentes et Dominis Praelatis quatuor et de Dominis Baronibus totidem *Jurisprudentia caeteris praepollentes*, per Begiam Majestatem eligantur, qui in Octavis magnis, et integris, omnes interesse debeant. §. 2. In brevibus vero judiciis, peramplius continue celebrandis, solummodo duodecim ex eisdem, mutuatis, ex alternatis inter sese vicibus, assidere teneantur. §. 3. Illi itaque duodecim electi, per integrum medium annum, residui autem similiter duodecim, per alium medium annum, in Consilium Begiae Majestatis semper admitti, et interesse debent. §. 4 Qui stricta fide, Begiae Majestati et universis Dominis ac Begnicolis jurare super eo tenebuntur; ut ipsi in *eodem Consilio*, omnia illa, quae ad fidelitatem et incrementum Begiae Majestatis ac libertatem et *commune bonum totius Regni* cedere videbuntur; fideliter tractabunt. §. 5. Et illi iidem jurati electi, semper et continue Budae alternatis modo praetacto vicibus interesse; ac consuetudines et jura Regni, quae in judiciis allegari consueverunt, explanare et conscribi facere; ad futurasque Conservationes Begnicolarum Generales, juxta seriem Decreti celebrandas semper coram Begia Majestate, ac Dominis Praelatis et Baronibus Universitateque Begnicolarum exhibere et praesentare teneantur. §. 6. ubi si quae earundem Begiae Majestati ac Dominis Praelatis et Baronibus, caeterisque Begnicolis rationabiles et justae videbuntur, acceptantur, et approbentur. Si quae autem ipsarum irrationabiles, et modo abusivo confecta et scripta dignoscuntur; per Begiam Majestatem, Dominos Praelatos et Barones, Universitatemque Begnicolarum in melius reformatur. §. 7. Quibus tandem per omnia explanatis, conscriptisque, et approbatis, secundum easdem et eadem judicentur. §. 8. De salariis autem eorundem juratorum de medio scilicet Regnicolarum electorum, iidem Begnicolae; de Dominorum autem Praelatorum et Baronum similiter, salariis, caeteri Domini Praelati et Barones providere tenebuntur. §. 9. Illi vero sedecim jurati, ex quatuor partibus Regni per Be-

giam Majestatem, et universuni Regnum eligantur. §. 10. Qui singulo tertio anno, in Congregationibus scilicet Regnicolarinii deinceps celebrandis alternari, et mutari, officiaque Biarteponere debent: ita tamen, ut si qui illorum Regiae Majestati ac Dominis Praelatis et Baronibus, caeterisque Regnicolis ad id idonei, aptique et acceptabiles videbuntur; illi rursus eligi valeant. §. 11. Quicumque autem eorum, ultra ipsuni triennium officium tale deponere voluerit; liberam deponendi habet potestatis facultatem. §. 12. Hoc declarato, quod si medio tempore aliquis eorum, nutu Divino ab hac luce decesserit; extunc Regia Majestas, cuni caeteris electis, et juratis, loco illius aliuni, qui videbitur, elegere valeat: non expectata Congregatione Generali Regnicolarum praenotata. — §. 13. Hoc quoque non praetermisso, quod si quempiam praescriptorum viginti quatuor electorum, medio tempore, dum scilicet non sua series verteretur, ad Octavas, vel breviora iudicia, aut in Curiam Regiam advenire contigerit, semper in Sedem Judicariam, et *Consüium* Regiae Majestatis, in medium scilicet caeterorum suorum Coassessorum et conjuratorum admitti ad se locare valebit. — §. 14. Caeteri insuper Domini Praelati et Barones, alias in *Consilio* Regiae Majestatis residentes. more alias consueto, in Consilium Suae Majestatis praenotatum, semper admittantur.«

Tehát e törvényeinkben (1500 :10) nem annyira a király tanácsosairól mint ilyenekről hanem inkább a legfőbb törvényszék biráiról és azok tisztéről vagy szó, csakis a végső pont (14) rendelvén el, hogy *azonfölül* a többi egyházi főurak és országnagyok, *kik különben* a királyi Felség tanácsában ülnek, szokott módon mindenkor bebocsáttasanak a Felsége tanácsába.«

Az 1507-diki országgyűlésen még tüzetesebb törvénycikk alkottatott a legfőbb törvényszék bírói állomásainak betöltéséről, —törvénycikk, mely szerves összefüggésben áll a tanácsal, a mint ez ugyancsak ezen országgyűlés által contempláltak. 1507: 3. In sublevamine oppressorum. Articuli Minoris Decreti, de iudiciorum super actibus potentiariis continua celebratione, et juratorum Assessorum in *Consilio* Regiae Majestatis, atque Judiciisinteresse debentimn electione.

dudum conscripti: per omnia observentur: §. 1. Hoc addito, quod Assessores illi, in Octavis Majoribus, sive compareant omnes, sive non: Octavae nihilominus flae celebrentur. §. 2. Verumtamen Assessor ille, qui non advenerit: et Octavis in eisdem interesse recusaverit (nisi justa, gravi et notabili detineatur aegritudine) in amissione bonorum suorum, seu dignitatis et beneficii sui; et insuper in amissione sui officii Assessoratus, de facto convincatur, et eo officio nunquam amplius utatur. §.3. Et Regia Majestas una cum caeteris Assessoribus et Consiliariis suis, alium, qui videbitur, loco illius statim eligat, ita tamen, ut eisdem quoque Assessoribus, de eorum expensis, satisfactio impendatur. §. 4. In quarum quidem expensarum törtem Dominis Praelatis, et Baronibus septingenti, Nobilibus vero Assessoribus, de medio scilicet Regnicolarum electis trecenti floreni auri ad unum integrum annum solvantur. §. %. Et ad hujusmodi solutionem, de singulis portis, seu sessionibus Jobbagonibus, singuli tres denarii per totum Regnum de universis scilicet bonis et juribus possessionariis, atque Civitatibus, tam Regiae ac Reginalis Majestatum, quam universorum Dominorum Praelatorum. Baronum et Regni Nobilium: imo etiam a Nobilibus unius sessionis per Yice-comites ac Judices Nobilium Comitatum, de singulis Curiis, modo, ordine, ac sub poenis, et gravaminibus super exactione pecuniarum ad gentium conservationem, in Decreto minori expressarum, atque declaratarum, irremissibüiter et sine defectu exigantur. §. 6. Pecuniaque ejusmodi exactae, manibus duorum hominum, per praefatos electos Assessores eligendorum. unius scilicet Baronis, et alterius *mediocris* Nobilis, fideliter assignentur. §. 7. Quos tandem iidem duo homines, Assessoribus ipsis distribuere et in ventura postea Diaeta, rationem Dominis et Regnicolis superinde reddere teneantur. §. 8. Et nemo Colonorum, qui vera nobilium Regni libertate non fruitur, in hac pecuniarum exactione, aliqua libertate gaudeat. « Ezen törvényczikk a király tanácsában is ott ülő bíráknak, de nem mint tanácsosoknak, hanem csakis mint bíráknak fizetését és az ezen fizetésekre szolgáló pénzek behajtásának módozatait állapítja meg, a nélkül, hogy ugyanezen bírák (ülnökök, assessorok) politikai vagy legális (tanácsosi) fele-

lősségéről csak egy szót is hallatna. Bartal nagyon röviden bánik el ezen törvényczikk megcommentálásával is a maga »Commentarii ad Historiam Jurisque Publici Hungariae« czimű, különben igen becses munkájában ¹⁾; de legalább belebocsátkozik némileg a dolog érdemébe; teljesen tartalom nélküli azonban az, a mit az 1507-diki decretumnak a tanácsoskora mint ilyenekre vonatkozó czikkeit érintőki mond.

Az 1507 : 4-dik törvényczikk az ülnökökről vagy mint az eredeti szöveg mondja, assessorokról, és a királyi felség bírói peccétjéről szól. »Quicumque Dominorum, ac Nobilium Regni hujus, in Assessorem electus, Officium ipsum in se levare, suspicereque nollet; si fuerit Praelatus, in Praelaturae suae : si vero Baro, vel Nobilis, in Bonorum suorum amissione condemnatur. §. 1. Et ut judicia ipsa commodius, efficaciusque celebrari; et malefactores, juri inobedientes etiam per arma et gladios puniri possint, conclusum est; §. 2. Quod a modo deinceps sigillum juridicum Regiae Majestatis (sub quouniversae sententiae capitales, aliaeque literae superpunctionibus, poenisque malefactorum, et capite plectendorum, emanari solent) Persona Saecularis benemerita, juriumque. et literarum perita teneat. §. 3. Atque Regia Majestas, cum *consilio praefatorum Dominorum Assessorum, et Consiliariorum suorum* ad conservandum illi conferat.«

Hogy e törvényczikk az ország főurai és nemesei közül azt, a ki a legfőbb törvényszék bírójává (assessor) ily módon megválasztott, és ezen hivatalt elfogadni nem akarja, oly érzékeny büntetéssel sújtja, ez nagyon is megérthető az akkori államintézmények természetéből. Egyéb e korbeli törvényeink is tartalmaznak hasonló rendelkezéseket. A föltűnő csak az, a mit Bartal nem vett észre, hogy t. i. e törvényczikk nem rendelkezik egyúttal a felől is, hogy mi történjék azokkal, a kik bíróvá választatván és nem ez által, de más czímen atanácsba! belépésre is jogot nyervén, csakis a bírói munkakört utasítják vissza. Mert megvan a dolognak ez az oldala is.

1507 : 5.: ez már nagyjelentőségű törvényczikk. a melynek rendeletéi közvetetten és ugyancsak érdemlegesen vágnak

¹⁾ Comment. II. 269, §. 33. A Mantissában sem szól a tárgyról tüzetesen.

bele a tanácsosok felelőségének kérdésébe. »Quod Regia Majestas omnia, quae Negotia huius Regni concernunt, cum consüio praefatorum Dominorum *Assessorum* et *aliorum suorum Consüiariorum* de caetero faciat. §. 1. *Etsi quae praeter eorum scitum faceret, nullius sint vigoris atque firmitatis.* §. 2. Praeterea universa officia finitima, Waywodatum scilicet Transsylvaniensem, Siculorum, Banatum Regnorum Dalinatiae, Croatiae etc. Comitatum Themesiensem, ac aliorum castrorum finitimorum Capitaneatum; Personis benemeritis, cum consüio eorundem Dominorum *Assessorum* et *caeterorum Consüiariorum* suorum, conferat. §. 3. Ita tainen, ut haec castra finitima, videlicet Jaycza, Zeureniense, Nandoralbense, Sabác et Zebernik, Regia Majestas duabus semper personis pro Officiolatu donet. §. 4. Quorum unus, sub nota perpetuae infidelitatis, semper in castro permanere, atque gentes suas, quas inibi, juxta consvetudinem hactenus observatam, tenere deberet; paratas semper habere teneatur. §. 5. Quibus scilicet (et Domino Rasciae Despoto, qui castrum finitimum, et insigne Bandérium, pro Regni tutela tenere debet.) Dominus Thiesaurarius, sub amissione bonorum suorum; solutionem de eorum salariis plenariam, semper facere teneatur.«

Tehát mindazokban, a mik ezen ország ügyeit érdeklik tartozik a királyi felség az előző cikkben említett bírának (assessoroknak) és egyéb tanácsosainak tanácsával élni; és ha valamit azok tudta nélkül rendelne, ne legyen az jogerős, és ne bírjon semmiféle érvénnyel.

Szemben a III. András 1298-diki törvényével e tanács-törvény határozottan lazább szerkezetű: mert míg a III. András törvényében érvénytelennek mondatik mindaz, a mit a király a tanácsosok *consüioma* nélkül cselekszik, itt a II. Ulászló törvényében nem a tanácsosok consüioma, hanem csakis azok tudta — scitum — köttetik ki föltétlenül az érvényességhez. Másfelől azonban míg az 1298: 23. csak a fontosabb országos ügyekre reflectál, addig az 1507 : 5. nem tesz az országos ügyek közt megkülönböztetést.

A következő, már t. i. a nyomban következő törvény-cikk (1507 : 6.) nem a tanácsosokkal, hanem azon ezer lovas-

sal foglalkozik, a melyeket a királyi felség »ex vetusta huius Regni consvetudine, vigoreque generalis Decreti« az ország védelmére állandólag fegyverben tartani köteles; rendelkezik azután a végvárok — castrorum finitimorum — ügyében; a 7-dik törvénycikk (1507 : 7.) azonban ismét visszatér a tanácsosokra és oly rendelkezéseket tartalmaz, a melyek kiegészítve egyfelől az 5-ik törvénycikkben, másfelől pedig a 8-ik törvénycikkben foglaltakkal, egyik legnevezetesebb mozzanatot képezik a szárazföld alkotmányjoga történelmében. »Si quis Dominorum, aut Regnicolarum in Consilio Regiae Majestatis, contra Libertatém et Commune Bonum, atque Statuta Imius Regtú palam publice ettemerarie agere attentaret, talem teneantur praescripti Domini Assessores in Generali Diaeta proxime semper ventura, universis Dominis Praelatis, et Baronibus, ac caeteris Regnicolis, ex nomine manifestare. §. 1. Quem ibidem, tamquam Reipublicae, libertatisque Regni proditorem, et turbatorem. in rebus et persona juxta sua déménta, iidém puniendi habeant facultatem.«

»Ha valamely főár (Dominus)¹⁾ vagy (egyéb) országglako a királyi Felség tanácsában merészelné az ország szabadsága, a közjó és a törvények (statuta) ellen nyilván, kézzelfoghatólag és vakmerőén cselekedni, tartozzanak őt az említett assessor urak a legközelebbi országgyűlésen az összes főrendi országnagy uraknak s a többi országglakóknak névszerint föl-jelenteni, a kit is azok, mint az állam s az ország szabadságának megzavaróját és niegbáborítóját, érdeme szerint személyében és vagyonában megbüntethessenek.«

A legfontosabb etörvénycikkben ekifejezés: »commune bonum« vagyis a közjó; ez a kifejezés szövi bele félremagyarázhatatlanúl a *poliikai* felelősség elemét e törvénybe.

Az a kérdés már most, minő összefüggésben áll a következő törvénycikk (1507:8.) ezzel a tanácsosok felelősségét elrendelő törvénycikkkel? Az 1507 : 8. így hangzik (cikk-czímirat a Corpus Jurisban »Contra Statuta Regni peccans. puniri debeat): »Quicumque contra Statuta, Decretaque Regni.

¹⁾ Hogy a Dominus e szövegben földesurat jelentene, mint ezt öeguss fordította. — ezt Bartal sem igazolja. (Comment, ii. hh.)

palam et *aperte* egerit; *Decretaque* hujuseeniodi tenerario ausu violare de caetero praesumpserit (prout hactenus per plerosque Potentes fieri solitum erat) talis, si fuerit Praelatus, aut *altera* persona Ecclesiastica; in amissione Praelaturae, vel alterius dignitatis, et beneficii: si vero Baro, vel Nobilis, in amissione universorum honorum suorum, et jurium suorum possessionariorum convmcatur eo facto, et perpetuus Regiae Majestatis, ac Regni infidelis et exui habeatur. §. 1. Et talium Praelaturas, beneficia seu dignitates, vel jura possessionaria Regia Majestas, cui nialuerit, liberam donandi, et conferendi habeat facultatem. §. 2. Quos si Majestas Sua hoc modo punire, Praelaturasque, seu beneficia, aut dignitates, vel jura possessionaria auferre, et alteri conferre, donareque recusaret, extunc, si *mediocris* Persona *Spiritualis* aut *Saecularis* id facere tentaverit, per Comites vel Vice-Comites, ac (Jentes et Universitatem Nobilium ejusdem Comitatus, ubi tales residentiam habent, juxta eoruni libitum puniatur: Universaque bona, et res ejusdem in *publicam praedam* convertantur. §.3. Si vero *potens* quispiain fuerit; ad huius proterviam, rebellionemque domandam, nec non bonorum, et jurium possessionariorum, dignitatumque, et beneficiorum ablationem; praefati Dominus Palatinus ac Judex Curiae Regiae, vel Suprenius Capitaneus, per Universitatem Nobiliuni illius Comitatus, ubi talis aperta Decreti violatio facta fuerit, requisitus, levatis praemisso modo suis, ac aliorum Minorum et Comitatum gentibus insurgere, ac sub praemissa dignitatis,.. et officiorum suorum amissione, adimere teneatur.« Tehát oly erős itt a sanctio, hogy az ember alig hiheti, miszerint mind e büntetéssel e törvény azon tanácsosokat kívánta volna sújtani. a kik a király tanácsában a közjó ellen mertek tanácsot adni a királynak. Nem is merőben rossz tanácsadásról — consilium — hanem vakmerő cselekedetekről - temerarie agere attentaret — vagon szó a törvény szövegében, mintha csakugyan a Miksa császár gyámságától, illetőleg Ulászló gyermekfiának királylyá koronáztatásától és az országgyűlés ellenzése daczára az Ulászló által Miksával csak imént kötött béke következményeitől tartottak volna a rendek — miként Ladányi hiszi — midőn e törvényt megalkották.

Semmi esetre sem ismerjük még azon rugókat, a melyek a rendeket épen ebben az időpontban egy ily tanácstörvénynek megalkotására, s annak illetén szövegeztetésére ösztönözték. Talán Fraknoi vatikáni búvárlatainak s egyéb jeles kutatóink élesszemű buzgalmának sikerülni fog kiböngészni a még lappangó forrásokból e törvényalkotás valódi indokait. Addig tartózkodjunk e részben minden ítélettől.

II. Ulászló ezen 1507-diki tanácstörvényének alkotmánytörténelmi jelentőségét csak akkor érthetjük meg, ha egyfelől visszagondolunk Aragóniára, másfelől pedig összehasonlítjuk Anglia alkotmánytörténelmének hasontárgyú mozzanataival.

Mielőtt erre rátérnék, szabadjon még arra figyelmeztetnem, hogy II. Ulászlónak nem ez volt a legutolsó actusa a tanácsosok jogköre szabályozásának kérdésében. Az 1514-iki országgyűlésen is alkottatott törvény, a melyben a király actusának érvényessége függővé tétetik a tanácsosok beleegyezésétől. Értem a királyi javak elzálogosítására vonatkozó 1514-diki törvényczikket.

Az 1511: 2. törvényczikk azt rendeli, hogy a királya maga királyi jövedelmeit csakis a tanácsosok beleegyezésével — consensus — és elhatározásával zálogosíthatja el bármi szükség esetében.

»De caetero vero. Regia Majestas proventus suos Eegiós, sine consensu et deliberatione sui Consilii ordinati; nemini inscribat, qualicunque necessitate adurgente.« Azon esetekre nézve azonban, ha ez mégis megtörténék, a következő 1. és 2. §. oly sanctiót ad, a mely a tanácsosok feleletre vonását — mulasztás czímén — nem involválja. »§. 1. Nam si ipiis Dominorum aut Nobilium huiusmodi proventus Régiós pro se inscribi fecerit; summa illa de facto amittatur« és »§. 2. Et insuper, in aestimatione talis proventus vei Civitatis ítegiae, foenerator ille convincatur.« — Tehát épen nem foglalja magában e törvény még csak az embryóját sem azon alapgonddal, mely a svéd hasonnemű törvényben foglaltatik.

Angliában a parliament maga is csak 1322-ben nyerte meg az írott államjogban azt a formulát, a mely nyíltan és ünnepélyesen kimondotta, hogy a törvényhozó hatalmat a király csakis a parliamentben egybegyűlt egyházi, világi lor-

dok és commonerek tanácsával és beleegyezésével gyakorolhatja. A II. Edward 1322-diki törvényét értem, a mely azt rendeli, hogy: »the mattan to be establislied for the estate of the king and of his heirs, and for the estate of the realm and of the people, should be treated, accorded and establislied in parliament, by the king and by the assent of the prelates, earls and barons, and the commonalty of the realm, according as had been before accustomed.«¹⁾

Sir William Betham azt mondja.¹⁾, hogy tulajdonkép itt kezdődik a valódi alkotmányos szabadság kora Angliában. Habár ezt csak úgy lehet érteni, hogy 1322 előtt csakis a szokásjogon alapúit a parliament törvényhozói jogköre, és így II. Edward korától lehet csak tulajdonkép számítani azon időt, a melyben Angliában a király tanácsosainak felelőssége megingathatatlan alkotmányjogi alapon valóságos intéznieynyé testesülhetett, legalább de iure. Igen, mert hát Angliában a király praerogatívája oly túltengőleg hatalmas eleme volt az alkotmánynak le egész az I. Károly koronájának porbahulltaíg, majd azután a II. Károlylyal restaurált monarchia ledér orgiáitól le egész Orániai Vilmosnak a parlamentarismust fölavató kezdeményezéseig, miszerint rendes időben, midőn a király rendes jövedelmei fedezték a szükségletet, s ő, a király, a parliament által megszavazandó pénzre nem szorult, a parliamentnek, a mely pedig már IV. Henrik óta lordok és commonerek kamrájára oszolva, alapvonásaiban megszerveve volt, alig igen jött módjába oly ellenőrzést gyakorolni a király tanácsosai fölött, hogy ezeket felelősségre vonhatta volna. Ámbár a gróf Lancaster stipulatiói már 1316-ban megállapították a király tanácsosainak politikai felelősségét, tényleg csakis a legális felelősség képezte jellemző vonását az angol alkotmánynak mind e századok folyamában. A sikkasztó tanácsosok vagyis miniszterek nem menekültek el az igazságszolgáltatás sújtó keze elől 1322 előtt sem, de politikai felelősség címén még rendszerinti miniszteri változásnak sincs igen nyoma

¹⁾ »Report of the Lords Committee« (1819. p. 282.).

²⁾ Feudal and Parliamentary Dignities pp. 11 — 13. — Todd I. 36. ; — Gneist: »Engl. Parl.« i. h.

III. Vilmos előtt, nemhogy oly kegyetlen szigooral sújtotta volna az angol törvény ama századokban a »*commune bonu*« ellen tanácsoló tanácsosokat, mint a minővel sújtja az Ulászló törvénye. Hisz még I. Károly 1641-ben, tehát másfél századdal a II. Ulászló 1507-diki tanácstörvényének megalkotása után, azzal felelt a képviselőház által benyújtott »*Grand Remonstrance*«-ra, hogy ő nem akarja távortartani, mintegy elkülöníteni az alattvalók engedelmségét az ő saját fejedelmi actusaitól, sem pedig nem engedheti, hogy azért büntessék meg az ő tanácsosait, mert az ő fejedelmi parancsait végrehajtották. ¹⁾ Ily elvek mellett nem is válhatott testté a miniszteri felelősség — még a legális sem, hanem csakis a criminalis felelősség juthatott érvényre, teljesebb mérvekben, mint bármely más európai államban²⁾, politikai felelősségről pedig még csak szó sem lehetett, minthogy ugyancsak még I. Károly, sőt utódai is vonakodtak miniszterekké tenni azon parlament! szövívőket, a kik mint az ellenzék vezérei, kormányra jutva, a nehézségeket egyszerűen elsimíthatták volna; és csakis olya[^]kát hívtak meg a tanácsba, a kik nyíltan áálltak előbb a király pártjára és ez által minden népszerűségüket már tényleg elvesztették, vagyis csak akkor hívtak meg a tanácsba, midőn a fenforgó viszonyok közepette már mitsem használhattak.

Egyébként egybehasonlítva, egyéb európai monarchiákkal, Anglia méltán megérdemelte a XV. században Commines Fülöp dicséretét, a ki azt mondta róla, hogy ez volt a legjobban kormányzott állam az ő idejében. Szentnek és igaznak nevezi az angol alkotmányt, a mely egyfelől erélyesen tudja védeni a népet, másfelől azonban ugyancsak erőssé teszi azon

¹⁾ Campbell's Chancellors II. 532.; Todd I. 38. Gneist i. h.

²⁾ Parks Dogmas, p. 41. — Todd : »In a ivord, they ruled (the sovereigns of the houses of Tudor and Stuart) by virtue of their prerogative, and with the aid of ministers of state who had no necessary connection with Parliament and were only amenable thereto for high crimes and disdemeanours.« — Haliám Const. Hist. III. 388.: »They were the master movers of their own policy, albeit not always with as much ability as diligence; that they were not very susceptible of advice, but always sufficiently acquainted with the details of government to act without it. Hsl. ő. Gneist i. h. .

fejedelem kezét, a ki kellő tisztelettel viseltetik az alkotmány iránt. Sehol, semmiféle országban nincsenek az emberek anynyira megóva az igazságtalanságtól, (már t. i. a fölülről jövő igazságtalanság ellenében) mint Angliában: ezt hirdeti Commines Fülöp, a mit azután büszke nemzeti önérzettel említ föl az utolérhetetlen angol történetíró: Lord Macaulay. Minő törvényeknek köszönhető ezt Anglia azon durva századokban? Valóban nehéz lenne előkeresgélni teljes számmal akár a Plantagenetek, akár a Tudorok korából oly törvényt, a melyből tisztán, világosan kiderülhetne, hogy mely időpontban kezdődött Angliában tulajdonkép a király tanácsosainak legális felelőssége? Maga Macaulay azt mondja, hogy senki sem képes megmondani, hogy mikor keletkezett az a nagy alkotmányjogi sarktétel az ő hazájában, mely szerint a király a törvények szerint köteles uralkodni, a végrehajtó hatalmat és a közigazgatási hatalmat gyakorolni, és ha a király a törvényt e részben megszegné, az ő tanácsosai és hivatalnokai vonandók feleletre e törvényszegésért. Macaulay nagyon határozottan állítja, hogy senki sem ismeri ezen sarktétel keletkezési idejét: de nem kevésbé határozottan állítja azt is, hogy ezen nevezetes alkotmányjogi sarktétel érvényben volt már a középkori Angliában. Nincs kizárva ennek a lehetősége semmi tekintetben; hisz egész tömegét ismerjük azon történelmi reminiscenciáknak, a melyek a királyok majd eme, majd ama kedves tanácsadójának, állami vagy udvari főhivatalnokának perbefogásáról és elítéltetéséről beszéltek. Megtörténhetett ez a *common law* alapján is. Hisz mily vonzólag figyelmeztet maga Macaulay ez ötletből arra, hogy léteznek oly műveletlen társadalmak, a melyeknek a nyelve bámulatra méltó fokát érte el a gazdagságnak és erélyességnek. a nélkül, hogy az ily társadalmak tudományosan szerkesztett grammatikáról csak sejtelemmel is bírnának; hogy vannak népek, a melyek sokkal műveletlenebbek még, semhogy fogalmuk lehetne a prosodiáról és mégis tényleg vannak költeményeik, a melyek nem kevésbé elbájolok, mint hatalmas szellemi erőre utalók. Előbb létezett az ékesszólás, mint a syntaxis, előbb az ének, mint az énektan — mondja a nagy angol történetíró — épen így magas fokot érhetett el már egy nemzet alkotmányos élete is.

még mielőtt a törvényhozó, végrehajtó és bírói hatalom határvonalait szabatosan megállapította az elmélet.¹⁾

Bátran aláírhatja az államtudományi kritika a nagy angol történetíró e szavait, de csakis azzal a fentartással, a melyre ugyancsak magának Lord Macaulaynak egy más helyütt tett nyilatkozata följogosíthat. Arról lévén ugyanis szó, hogy mennyire szolgálhatnak a történetírók, krónikások. Bracton, Méta, a »Mirror of Justice«, a »Bolls of Parliament« alkotmányjogi kérdések földerítésére, nagyon becses és nagyon helyes megjegyzést tesz Macaulay. Angliában — úgymond — történelmi fejlődésű lévén az alkotmány, a legrégebb alkotmány-történelmi esemény is actualis érdekel bírhat esetleg még a jelenkori angol államjogra nézve is, és így természetes azután, ha Angliában, inkább mint bárhol másutt e széles világon, a múlt befolyása alatt állanak az államférfiak, és viszont sehol a világon nem állanak a történetírók annyira a jelenkor befolyása alatt, mint éppen Angliában. A politikai actualitás belejátszsa a pártérdekből kiinduló fölfogást még a legrégebb történelmi mozzanatok ecsetelésébe, sőt még egyszerű tanulmányozásába is: nem csoda azután, ha míg némelyek egyenesen azt hajlandók kiolvasni a kútfőkből, hogy a Plantagenetek ép oly korlátlanul uralkodtak, mint a török szultán, addig mások éppen azt vélik fölfedezhetni ugyanazon kútfőkből, hogy a Plantagenet házbóli angol királyoknak nem volt realisabb hatalmok, mint egy velencei dogének.

Valóban nagyon óvatosnak kell lennünk és Gneist kritikai eljárását kell követnünk, midőn azon tömeges esetekről olvasunk, a melyekben Angliában a király tanácsosai meg egyéb főtisztviselők állítólag perbe fogattak, s elítéltek: volna 1189 óta.

A miniszteri felelősség alkotmánytörténelmi előjátékának valódi jelentőségét ezen vádak és perek ránszállott emlékezetéből egyáltalán nem lehet megállapítani. Tökéletesen áll az, a mit Earl Grey mond ezen idők parlamentjére vonatkozólag. »It was seldom sknv to interfere by remonstrance. by insisting on the removal and punishment of favourites and

¹⁾ Lord Macaulay : History of England. I. 27—30.

²⁾ U. o. 24—27. 11.

bad advisers, and even on great emergencies by the deposition of the King, when the abuse of the royal authority excited strong discontent in the Nation; but except on such occasions it meddled little with the conduct of the Executive Government.«¹⁾

Ily állapotában a korunkra szállott alkotmányjogi hagyatékunk nem vezethetne célhoz, ha be nem érnök azzal, ami a legszigorúbb kritika előtt is megállhat.

Megállhat pedig — kapcsolatban a jelen értekezésem tárgyával — az angol alkotmánytörténelemnek néhány bevégzett ténye, a mely többnyire inkább negatív jelentőségű mint pozitív jelentőségű a miniszteri felelősség történelmi előjátékának kritikai rekonstruálhatására nézve.

Tekintsünk végig a tényeken elkezdve azon időpontot, a mely III. András uralkodását megelőzve, jelez az aragoniai Union által kicsikart tanácsprivilegiumban foglaltakhoz némileg hasonló mozzanatokot, le egész azon időpontig, a mely összeesik hazai történelmünkben az 1507-diki törvény megalkotásával. (1258-1507).

1. Az oxfordo úgy nevezett örült parlament (1258), miként ezt már a miniszteri felelősség eredetéről szóló értekezésemben is kimutattam, még csak a szó legprimitívebb értelmében sem vezetett a politikai felelősség megtestesítésére, sőt még csak nem is ez volt az intentiója, midőn egy tehetetlen király megfélékezésére az ismert nem kevésbé esetlen mint complicált tanács-szervezetet életbelépteti vala. — Csakis a XIV. század második évtizedében. 1316-ban mutatkozik Angliában első ízben a politikai felelősség elvének megtestesítésére irányzott parlamenti kísérlet. A Lancaster gróf stipulatióit értem, a melyek, miként már a miniszteri felelősségről irt értekezésemben is jeleztem, és miként alább is tüzetesen hangsúlyozni fogom, messze magasan állanak elvben a mi III. Andrásunk 1298-diki törvénye fölött. De, hogy ezen stipulatióknak nem lehetett még akkor biztos talajok az angol alkotmányjogban, ez kiderül azon bevégzett tényből, hogy még 1322-ben, tehát 6 évvel a stipulatiók után is élethalál harcot vívtak egymással Angliában II. Edward király és a

¹⁾ Earl Grey: Parliam. Govern. 7.

parliament a fölött, hogy vájjon mi legyen a parliament jogköre a törvényhozást illetőleg szemben a királylyal. — És ha az ekkor alkotott törvény egészséges alapot helyezett is kilátásba az akkori viszonyokhoz képest, a mennyiben a törvényhozást a király által ugyan, de a parliament hozzájárulásával rendelte gyakorlandónak: a Lancaster gróf stipulatiói a politikai felelősséget praecedenskép meg nem állapíthatták a további alkotmány-fejlődésben: mert megsemmisült a Lancaster gróf stipulatióinak jogalapja az 1322. törvény alkotása által tagadhatatlanul.¹⁾ (Ez a formula »for the common profit of the Realm,« előfordul ugyan már I. Edwardnak 1272-től 1307-ig terjedő törvényhozási actnsaiban is: ámde — tekintettel ezen kifejezésnek for the common profit of the realm hasonlatosságára, az Ulászló királyunk 1507-diki törvényében előforduló commune bonum kifejezéssel — azt hinni, hogy már I. Edward alatt egyik sarktétele képezhetne volna az angol alkotmánynak a politikai felelősség, a király tanácsosainak politikai felelőssége — nagyon kritikátlan eljárás lenne, miután a parliament I. Edward alatt nem volt még consolidált államintézmény, hanem a király saját belátása és kénye-kedve szerint majd csak a notablek gyülekezetét, majd csak a grófságok küldötteit, majd ismét ezeket a városok küldötteivel egyetemben hívta egybe, és annak a lélekemelő államjogi elvnek, hogy »utquod omnes tangit ab omnibus approbur« csakis az adókérdésben lehetett még akkor csupán egész következetességgel érvényesülnie. — 2. Az »Ordainer«ek tanácsa (2 püspök. 1 gróf, 1 báró, és a gróf Lancaster 1 helyettese választva a parliament által²⁾) II. Edward alatt nem sikerült kísérlet, a mennyiben a Lancaster gróf 1316-diki stipulatióinak alap gondolatától nagyon messze esik a gyakorlatban. Lancaster gróf — ugyanis mint az ellenzék vezére, már t. i. mint a győztes többség vezére, csak azon föltétel alatt fogadta el a tanács elnökségét, ha azonnal visszaléphet állásától, mihelyt a király nem fogja követni az ő és a tanács által az udvar és az országügyeinek kormányzására

¹⁾ Statutes of the Realm I, 157 — 167. — Peers Report, i. h.

²⁾ Statutes of the Realm I p. 157—167. Hsl. e. Pary és Peers. Report, ii. lih. Gneist Engl. Pari, és Engl. Verf. ii. hh.

vonatkozólag adandott tanácsokat, és hogy az ország ügyei nem intézethetnek a tanács tagjainak hozzájárulása nélkül, ka pedig a tanács is oly tanácsot adna a királynak, vagy olyasmit követne el, a mi nem válnék előnyére a királynak vagy az országnak, úgy ez esetben a legközelebbi parlamentben a tanács tagjai mozdíttassanak el a király és az ő barátainak fölhívására. a) Nagyon találólag mondja Gneist, a ki különben nem igen látszik súlyt fektetni a Lancaster grófnak beczikkelyezett stipulatióira. valamint azon körülményre, hogy e stipulatiók nem csak a főnforgó esetre szólották, hanem a jövőre is — from parliament to parliament — nagyon találólag mondja Gneist, hogy »Eine solche Parteiregierung auf die Länge zu ertragen war aber die Verfassung in ihrer jetzigen Gestalt noch nicht geeignet. Die Blutschukl in dieser Zeit ist übrigens ebenso Avie in den folgenden Kämpfen gleich vertheilt.« és ezzel egyszerüleg ketté véli vághatni a miniszteri felelősség kérdését; én azonban azt hiszem, hogy nem ily általánosságban mozgó elítelő nyilatkozattal, de igenis azon bevégzett ténynyel lehet kimutatni az ordainerek intézményének tarthatatlanságát, a miniszteri felelősség egészséges előjátékaul nem szolgálható gyarlóságát, hogy II. Edwardott mikép később a lngyelek, felelőssé akarrák tenni magát is mint királyt és lemondásra kényszerítik, fogásra vetik, ott megölik a Canterburyi érseknek azon kijelentése mellett, hogy a nép szava Isten szava! Mindezt természetesen csak azután, hogy az ordainerek intézményét megsemmisíti és határozataikat semmiseknek jelenti ki a király. 3. III. Elward alatt megkezdődik a törvények alapjain uralkodás és kormányzás a parliament folytonos alkotmány-szerű hozzájárulásával ... talán kevésbbé kétértelmű e kifejezés, mint ha Gneisttal azt mondanék, hogy »die erste grundsätzliche parlamentarische Legierung.²⁾ — Hosszú ideig 1327-től 1377-ig uralkodik III. Edward, de e hosszú időn át hasztalan erőlködik a parliament állandó befolyást nyerni a Council és a legfőbb állami tisztségek betöltésénél. Csak a

¹⁾ Parliam. Hist. I, 64 ; Parry. Pari. of. Engl. 80. — Todd II. 26—

27 ; Hsl. e. »A miniszteri felelősség eredete« című akad. értek. 1882.

²⁾ Gneist Engl. Verf. I. 437 kw. és Engl. Pari. ii. hh.

mikor megszorul III. Edward a 20.000 darab gyapjú zsák subsidium és szerencsétlen külföldi vállalatai folytán, csakis ekkor adja szentesítését III. Edward a parlament azon határozatához, hogy a birodalom öszves főméltóságai, vagy mint mi mondanók, az állam öszves főtisztviselői minden parlament megnyíltakor kötelesek letenni rövid időre az ő hivatalukat, hogy a lordok által a hivataloskodásuk alatt viselt dolgokért feleletre vonathassanak, illetőleg megszámadoltathassanak; a minthogy másfelől uralkodása utolsó évében III Edward királyhoz azért folyamadtak a commonnerek — vagyis az alsóház — hogy, úgy a saját előnyére, mint az ország hasznára, szaporítsa a tanácsot 10—12 taggal a lordok, főpapok és egyebek köréből, a kik azután folyton a király közelében legyenek, és valahányszor valamely fontosabb ügy kerül szőnyegre, mindannyiszor legalább is hatan vagy négyen ezen tanácsosok közül okvetetlen jelen legyenek, a mint már az ügy természetete hozza magával, és az ily fontosabb ügy el ne intézésék, ha csak ezen hat, illetőleg négy tanácsos hozzá nem járúl a határozat meghozatalához.¹⁾ III. Edward megadta a szentesítést egy ily törvényhez, de kikötötte magának, hogy sem a kancellár, sem a kincstárnok, sem pedig a titkos pecsétőr ne köttessenek a magok tisztjének gyakorlásában a tanácsosok hozzájárulásához. Egyébiránt a tanács némely tagjainak feleletre vonatása és perbe fogatása — impeachment — az alsóház által sem maradt el ezen esztendőben; azon rossz tanácsosokat, a kiket az alsóház szemetszűrő gazdagodással vádolt, mig az ország egészen elszegényedik, ezen rossz tanácsosokat el is bocsátotta a király a tanácsból, és javaik elkoboztattak.²⁾ III. Edward azon törvényét, mely, főtisztviselőknek ő lordok által minden parlament megnyíltakor foganatosítandó megszámadoltatását rendelte el, nem igen lehet párhuzamba vonni a mi III. Andrásunk 1291-diki törvényének 31-dik pontjával. Az 11291: 9. t. cz. azt rendelvén, hogy: »A nádort, tárnokmestert, kancellárt. országbírót, országunk régi szoká-

¹⁾ Parliam. Hist. I. 141. Ezzel sem foglalkozik Ghneist, legalább nem kellő mértékben.

²⁾ Nicolas, Proceed, Privy Council YI, p. CXLVLI idézve a Botul. Pari. in, 572. Gneist csakúev át siklik ez eo-ész alkotmány történelmi esemény közvetlen parlamenti előzményei fölött, a mi okadatolhatatlannak látszik az ő részéről.

saként, országunk nemeseinek tanácsával fogják választani;« a 31-dik pont azt rendeli, hogy: »Minden esztendőben egyszer. országunknak mind bárói, mind nemesei tartoznak megjelenni Székesfehérvárott, a közönséges országgyűlésen, megvizsgálándók az ország összes helyzetét, a bárók — már t. i. az állam főtisztviselői — hivatalos eljárását, hogy közölök „miden egyes báró — azaz főtisztviselő — mikép járt el a maga megyéjében, és hogy hogyan tartotta meg az ország törvényeit, hogy ott rögtön elvehessék érdemeik jutalmát, vagy büntetteik büntetését a mi és tanácsosaink által hozandó ítélet szerint.«¹⁾

Ámde csak a 9-dik pont hasonlít némileg a Γ5 Edward III-hoz, a mennyiben III. Andrásunk törvényében is az állam főtisztviselőinek választásáról van szó: a 31-dik pont azonban nem az állam főtisztviselőinek — nádor, országbíró, kancellár, tárnok — feleletrevonását, hanem csakis a megyék élén álló főtisztviselők feleletrevonását rendeli el, még pedig oly értelemben, hogy fölöttük azután a tanács hozzon ítéletet.

III. Edward szentesíté ugyan a maga szőrult helyzetében ezt a törvényt: de már a parliament berekesztése után azonnal egy kiáltványt bocsát a sheriffekhez, a melyben kijelenti, hogy ama statútum szentesítése csak úgy lett tőle kicsikarva, - hogy ő a maga bevallottan szőrult helyzetében csak színleg járult hozzá, és most a tanács meghallgatása után visszavonja azt. Két év múlva maga a parliament is formális-beleegyezését adja ama statútum eltörléséhez.

Mind ez azonban jóval szerényebb világításban tűnik az alkotmányjog-történelmi kritika szeméibe, mihelyt megvilágítjuk azon háttért, a mely az azidétti viszonyát foglalja magában a királynak a parlamenthez. Ha souverainnek ismertevolna el már az akkori angol államjog a parlamentet a törvényhozói hatalom gyakorlásában: akkor csakugyan jelenté-

¹⁾ L. Kovachich Supplem. I. 89. k. s Com. I. 73. Hsl. ö. Ladányi: A magyar királyság alkotmánytörténete. I. 120. köv. — Bartal a maga. »Commentarii« czimű nagybecsű munkájában inkább archaeologiai apparátussal, mint alkotmányjog-történelmi kritikával szól ez örökre emlékezetes mozzanathoz, a mi fölött méltán csodálkozhatik mind az, a ki Barfaiunk jogtudósi jelentőségét ismeri.

kény haladást jelezne meg III. Edward törvénye is a miniszteri felelősség történelmi előkészítésének irányában. Ámde III. Edward alatt a souverain jogkör ily teljességét a parlament még épen nem vindikálta magának. Ugyancsak III. Edward alatt mondatott ki törvényhozási jog azon elv, hogy nem a peereket és a commonereket illeti meg a törvényhozási jog a király szentesítő hozzájárulásával vagy vétőjával, hanem hogy a királyé a törvényhozási jog a peerek és commonerek közreműködésével. »Que le roy fist les leis par assent dez peres et de la commune, et non pas les peres et la commune.« — Ily talajban természetesen nem igen fejlődhetett ki a tanácsosok felelőssége komolyabb arányokban, különösen nem a politikai felelősség.)

II. Richard (1377-1399.) alatt, a parlament nem bírja keresztül vinni az államot legfőbb tisztviselői állomásainak választás útján betöltését, de igenis leteszi a király a kancellárt, sőt meg is bírságolja őt. Mint II. Richard II-ből kitűnik, a parlament panasza az volt, hogy a király a főtisztviselők tanácsára csak partiális parlamenteket hívott egybe. A parlament vád alá helyezi a főkamarást. Halálra ítélik ekkor még a királyi bírakat is. Szorult helyzetében tett mind ez »engedményeit« semmiseknek nyilvánítja II. Richard, midőn fegyveres erő alkalmazásával sikerül ráijesztenie a parlamentre, és a parlament maga is hozzájárul mind e törvényhozási vívmányainak eltörléséhez. Országos bizottságot léptet életbe a parlament együtt nem léte alatti időkből az ügykezelésére ; ez visszaél hatalmával. Ezért azután a Committee megsemmisíti annak összes actusait. De kegyetlenül visszaél most hatalmával a király is. Parlament és nép elpártolnak tőle, ellene van most még az egyház is. Lancaster herczeg 60,000 ember élén urává lesz a helyzetnek. A lordok nagy-

1) 23 Edw. III. Hsl. ö. Gneist Engl. Verf. I. 458. és Engl. Párlam. ii. hh. Ezt természetesen nem azon elv uralma alatt kell érteni, a melyet Bracton fejez ki 11.16.: Rex autem. habet, superiorem, Deum. scilicet. Item legem, per quam factus est rex. Item curiam suam, videlicet comités, barones, qui comités dicuntur quasi socii regis, et qui habet socium.. habet magistrum et ideo si rex fuerit sine fraeno, id est sine lege, debent et fraenum ponere.

fokú befolyást szereznek magoknak a főhivatalnokok állomásainak betöltésére; az állam eddigi főtisztviselői vád alá helyeztetnek. Végezetül föllázad a nép és a parlament mindkét háza kimondja magának a királynak, II. Richardnak letételét.

IV. Henrik (1399-1413.) alatt törvény alkottatik, a melynek alapján a parlament által megszavazott pénzek egy, a parlament által fölesketett kincstárnok kezelésére bíztatnak; e kincstárnok a legközelebbi ülészakon számot tartozik adni e pénzek hovafordításáról.¹⁾ Később ismét törvény alkottatik, a melynek ²⁾ alapján a tanács 16 kinevezett tagból áll; 3 püspök, 6 lord, a kancellár, a kincstárnok, a titkos pecsétőr, a főkamarás és 3 más tag — és a király csakis ezen 16 tanácstag tanácsával tartozik intézni az ország ügyeit. E tanácsosok visszaléphetnek, mihelyt nem tartják megegyeztethetőnek a király politikáját az ő meggyőződésökkel, de a király őket csak valamely vétség vagy büntett elkövetése miatt bocsáthatja el. A király fölhívta őket, midőn kinevezi vala e tanácsosait, hogy legyen gondjok az *ország javára* és az ország törvényeire. Ugyanekkor azt is elrendelte a király, hogy minden a főkamarás által hátratozott bili, minden a kancellárhoz, kincstárnokhoz és titkos pecsétőrhöz intézett kir. irat a tanács hozzájárulásával fogalmazzassák avagy hátrattassék.³⁾ Ugyancsak IV. Henrik alatt mozdítottak el állomásaikról többen az udvar főtisztviselőinek kérelmezésére. A tanács eljárását törvény szabályozza a parlament kezdeményezésére, úgyszintén az udvartartást is. A tanácsosok föleskettetnek és a titkos pecsétőr is parlamenti ellenőrzés alá helyeztetik. 1443-ban a tanács rendeli, hogy: »every grant of the crown should, from the moment of its presentation as a petition, or warrant, to the time of its final sanction by royal writ, be brought under the notice of the kings ministers.«⁴⁾

¹⁾ 6Henr. IV. Gneist i. h. 441. 1.

²⁾ 8 Henr. IV.

³⁾ Sir Harris Nicolas Proc. Privy Council. VI. i. h.

⁴⁾ Sir Harris Nicolas Proceed. Privy Council VI. pp. XCI—XCV. Hsl. e. Todd: Parl. Gov. II. 29. köv. Gneist nagyon mostohán bánik el a miniszteri felelősségnek előzményeivel, elannyira, hogy az ő művé-

IV. Henrik alatt tehát vajmi jelentékeny haladást tett a tanács alkotmányjogi consolidatiója; hogy nem fejlődhetett gyorsabban a király tanácsosainak felelőssége az ő utódai alatt azon keretben, melyet ő oly egyszerűtettel megalapított, ennek az oka első sorban abban keresendő, hogy az említett törvény nem maradt mindvégig érvényben még az ő uralkodása alatt sem. Mert már a következő évben visszavonta azt a parlament. Mért? Azért, mert a király keserves panaszolkodásra fakadt, hogy ez a törvény érzékeny csorbát ejt az ő praerogatíváján.¹⁾ Különben IV. Henrik alatt nyeri a maga alkotmányjogi consolidatióját a lordok háza is; nem többé a király tetszése szerint alkalmazandó normatívák alapján, de saját joguknál fogva — mint a mostani spanyol alkotmányokmány mondja a grandokra del proprio derecho — hivatnak meg ezentúl az összes peerek a parlamentbe. Úgy a felsőház mint az alsóház ügyrendje a mostanihoz hasonló szabályozást nyer már IV. Henrik idejében: különösen gyökeret ver pedig a felsőház bírói jogköre. A tanács sommás bírósági joggal rukáztatik föl ugyanekkor, és a kancellár ex delegatione consilii a gyilkosság, emberölés stb. eseteiben.

V. Henrik alatt a parlament kérelmezésére több udvari főtisztviselő mozdíttatik el a maga állomásáról.²⁾ Gneist ezt ignorálja, különben nem mondaná, hogy Y. Henrik alatt szünetel a parlament ellenőrzési tevékenysége. »Die grossen Kämpfe auf französischem Boden geben der Staatsthätigkeit eine überwiegende Richtung nach Aussen, neben welcher die Gesetzgebung und die Controllthätigkeit im Parlamente ziemlich ruht.³⁾

VI. Henrik alatt sikeresen működik a tanács és megveti alapját egy oly kormányzati rendszernek, a melyben a kormányzat minden egyes főbb ága élére egy *felelős* főtisztviselő állíttatik. Suffolk herceget, daczára a parlament által előbb

bői e részben legalább meglehetősen egyoldalú, sőt csonka érteutést szerzhetni csupán. Gneist I. ii. hh..

¹⁾ Gneist I, 442. Gneist különös előszeretettel szokta hangoztatni az ehhez hasonló eseteket.

²⁾ Todd Parl. Govern. II 28 fcv.

³⁾ Gneist I, 443.

megszavazott indemnitynak, vád alá helyezik; Suffolk gyilkosság áldozata lesz.¹⁾ — 1424-ben február havában a királyi tanács állott 23 tagból: ezek között volt Gloucester herceg, a canterburyi érsek, 4 püspök, a kancellár, a kincstárnok, a titkos pecsétőr, Excester herceg, 5 gróf, 4 Sire, 2 Monsieur, Thonias Chaucer és William Alyngton.²⁾ Meg van állapítva a tanács tagjainak fizetése is. Az érsek és a winchesteri püspök kap 300 márkát, az egyik püspök, az egyik gróf és a lord-kincstárnok kap 200 márkát, az egyik báró és zászlós úr 100 márkát, az egyik esquire 40 márkát.³⁾ A tanács jogkörét ekkor már tüzetes törvény szabályozza. (1. Henr. VI.) Ebből látjuk, hogy e tanács egyúttal magasbíróság is, a mely többek közt a szegény, teljesen vagyontalan vagy csak nagyon csekély vagyonú állampolgárok ügyeit különösen figyelemre méltatni tartozik. További szabályzatot tartalmaz a tanács jogkörére nézve Henriknek egy későbbi törvénye (2. Henr. VI.). Ez a törvény elrendeli, hogy a tanács akkor avatkozzék peres ügyekbe, ha az egyik félen nagyon hatalmas lordok állanak, a másik félen pedig nagy a tehetetlenség. A tanácsnak joga és kötelessége e törvény szerint meghallgatni, letárgyalni és eldönteni az eléje terjesztett tárgyakat; a kegyelmi jog gyakorlása, a javadalmak adományozása, valamint a *kinevezési jog* a királyt személyesen illeti meg. Nagyfontosságú kérdésekben tanácskozzék a tanács, de ne hozzon határozatot a király véleményének figyelembe vétele nélkül. Megjegyzem, hogy a véleményt a szövegben az »advice« szó fejezi ki, a mely tulajdonkép tanácsadást jelent. Ha a tanács tagjainak szavazata két egyenlő részre oszlik: akkor a tanács tartozik az ügyet a királyhoz fölterjeszteni és rábízni a döntő határozathozatal. Ugyanezen törvény akkép rendelkezik a nagy pecsét és a titkos pecsét használatáról is, hogy már sejtem kezdi az ember a későbbi miniszteri ellenjegyzés némi előjátékát, a titkárnak, titkos pecsétőrnek és kancellárnak adott utasításokban. \\\\ I. Henriket elfogják saját lázadó alattvalói (1460); York

¹⁾ 23 Henr. VI.; hsl. e. a fönnebbiekre nézve 2. Henr. V., St. I, 9 Parry 170—75.

²⁾ Nicolas idézve Gneistnél, Engl. Verf. I. 448.

³⁾ Nicolas ugyanott. (in. 155.)

herczeg lesz »Protector« két ízben is; másodízben nem többé a *durante bene placito regis* szerint, hanem addig, míg a lordok föl nem mentik magas hivatalától. A tanács tagjai közül 15-öt elbocsát már az előző évben a herczeg és 5-öt a saját pártjából nevez ki a tanács tagjává. A második regenség életbeléptetése alkalmából a tanács tagjai fontos államjogi nyilatkozatot tesznek: midőn a *souverainitást* a királynak vindikálja úgy az egész ország mint a tanács tagjai fölött, ezen nyilatkozatuk, neki »a felségnek« vindikálja egyúttal a »*prae-rogativát*, a *praeminentiát* és az *anctoritás*«-t is.¹⁾

VI. Henrik alatt az 'alsóház kérelmére szintén több udvari főtisztviselőt bocsátanak el. IV. Edwarddal a Yorkház kerülvén uralomra, ez a király nemcsak trónrablásnak bélyegzi a Lancaster-ház egész uralkodását, de 151 előkelőséget — a Lancaster-házbóli uralkodók egykori tanácsosait és egyéb párthíveit — mint felségánúókat ítelteti el parlamenti határozat, a *bill of attainder* által. IV. Edward erős kézzel ragadja meg a *személyes uralmat*, alatta nem alkottatott egyetlen törvény sem, mely a közszabadság fejlesztését vagy csak biztosítékainak *consolidatióját* is célba vette volna. A tanács tagjainak felelőssége a parlamenttel szemben komolyan szóba sem jöhet IV. Edward alatt, még a *legális* semnem hogy a *politikai*. IV. Edward sajátkezüleg írt levélbeli rendeletekkel és nem egyszer élő szóval kormányzott.

VII. Henrik 1485-től 1509-ig ült az angol királyi trónon: tehát II. Ulászló királyunknak kortársa volt. VII. Henrik eszes, fölvilágosult uralkodó volt, a ki a királyi hatalom öregbítését az értelmiség és a vagyombeli középosztály, sőt az alsóbb társadalmi rétegek támogatásával igyekezett eszközölni, és majd minden igyekezetét arra fordította, hogy megtörje a *nobility* hagyományos erejét és befolyását. Ez okból VII. Henrik a tanács tagjai közé nagy számmal vett föl *commonereket*, vagy mint mi mondanék, középosztálybeli, alsóházi tagokat.. Miután a tanács — VI. Henrik óta már állandókéig e néven »*Privy Conncil*« — »*Pecord*«-jai VII. Henrik idejéből, szintúgy mint az előző három uralkodó idejéből, elvesztek, nincs

¹⁾ Nicolas VI, CXLIV, CLXXXV.

tüzetesebb tudomásunk a felől, hogy minő szervezete volt a tanácsnak Angliában VII. Henrik alatt.¹⁾ Tudunk azonban kettőt; az egyik az, hogy ez időtájban kevésbé avatkozott a tanács a bíróságok ügy- és jogkörébe, mint a hogy ezt a III. Edward és VI. Henrik közt lefolyt időközben cselekedte; és tudjuk másodsor azt, hogy a parlamentnek nem valami nagy befolyása lehetett ez időtájban — már t. i. 1507 körül — a tanácsra, miután Henrik meglehetősen könnyedén bánt el a parlamenttel, elannyira, hogy uralkodása 7 utolsó évében nem is tartott egyáltalán parlamentet. Megtehette ezt VII. Henrik: hisz ravasz kincstári politikájával elérte azt, hogy volt mindig bőven pénze és nem szorult arra, hogy a parlament szavazza meg az ő szükségleteinek fedezésére megkívántató összegeket.

Hogy 1507 körül, midőn II. Ulászló tanácsfelelősségi törvénye alkottatott, Angliában a tanácsosok felelőségének, különösen politikai felelőségének valami szerfölött nagy gyakorlati fontossága nem lehetett, ez kitűnhetik már azon tényből is, hogy pár évtized múlva, névszerint 1536-ban, a yorkshirei lázadás alkalmával VIII. Henrik ugyancsak megharagudott azokra, a kik a tanács reformját kérelmezték. »Ne feledjétek — így szólt hozzájuk a király — ne feledjétek, hogy alattvalók vagytok s mint ilyenek, mivel tartoztok a királynak. A tanács dolgaihoz semmi közötök.«²⁾

Így szólott hozzájuk a király és a legközelebbi parlamentnek eszébe sem jutott ezt sérelmül tudni be ő felségének. Jellegző egyébiránt, hogy a yorkshirei lázadók a magok kérvényében leginkább azt panaszolták föl, hogy ez idő szerint a király tanácsában nagyon sok alacsony származású tag ül.³⁾

Ha visszatekintünk tehát a II. Ulászló 1507-diki tanács-törvényére és párhuzamba vonjuk a magyar államjog történelmének e nevezetes vonását az angol alkotmánytörténelem egykorú tanúságtételével: akkor azt mondhatjuk, hogy Angliában a tanács felelőségének oly múltjára tekinthettek vissza

¹⁾ Todd Parliam. Govern. II, 33—35.

²⁾ ³⁾ Sir Henry Nicolas, Proceed. Privy Council, VII, p. III, IV. — Hsl. e. Todd, Parliam. Gov. II, 33 kv. Gneist nem helyez ezen egész mozzanatra fontosságot.

király és parlament, a minőhöz a miénket nem egy tekintetben még csak hasonlítani sem lehet. Csak a felelősség legkorábbi alkotmányjogi jelentkezésére nézve versenyezhet a mi alkotmányunk történelme az angol alkotmány történelmével. Az Arany Bulla 1231-diki kiadása és III. András 1298-diki törvénye oly régi keletűek, hogy kritikai biztossággal az angol alkotmány történelméből alig lehet azoknál fontosabb hasonírányú törvényhozási actust kiolvasni az 1316-diki esztendő megelőző időkre vonatkozólag. Ámde a mi alkotmányunk történelmében a király tanácsosainak felelőssége csak futólagos tünetként csillámlik föl kétszer a XIII-dik, egyszer a XIV-dik, egyszer a XV-dik században és még II. Ulászló tanácsfelelősségi törvényének csak II. Lajos alatt van némi folytatása innen a Királyhágón, és csakis Erdély fejedelemségben nyer erőteljesebb fejlesztést a XVII. században: Angliában azonban 1316-tól fogva, némi megszakításokat leszámítva, a király tanácsosainak felelőssége folyton, majd egy, majd más irányban, de mindvégig positiv jelentőséggel fejlődő államjogi intézménynyé izmosodik, míg végre a dicsőségteljes 1688-diki forradalom vívmányai III. Vilmos reformátori kezeibe teszik le azt, és az angol alkotmánynak e halhatatlan emlékezetű korszakalkotója megdönthetetlen alkotmányjogi sarktéttel emeli, alapú a modern Parlamentarismus világtörténelmi jelentőségű épületének.

Mégis büszkén gondolhatunk vissza mi magyarokú 1507-diki tanácstörvényünkre: mert nemcsak hogy azon évnek, a melyben e törvényünk megalkottatott, ez volt Európaszerte a legfontosabb alkotmánytörténelmi eseménye: de bátran elmondhatjuk, hogy az európai szárazföldön azon időpontig nem alkottatott törvény, mely a király tanácsosainak felelőségét, és ugyan nemcsak legális, de politikai felelőségét is oly élesen körvonalozta és oly erőteljes sanctióval ellátni igyekezett volna, mint a Werbóczy kortársainak ezen törvényhozási elmeterméke.